

ОЛ. ЛУГОВИЙ

„Дала Дівчина Хустину”

ДРАМА З ЧАСІВ ВІЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ

НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ

5 ДІЙ

ПРИ КІНЦІ ЖИВИЙ ОБРАЗ

Накладом і друком „Українського Голосу”.

Вінніпег, Ман., 1933

НОВІ КНИЖКИ

СЕРЕД ТЕМНОЇ НОЧІ

Прегарна повість Бориса Грінченка, в якій змальоване селянське життя Українців на Великій Україні. Коли хто сеї повісти ще не читав, то варта аби прочитав, бо лише читанням можна пізнати життя свого народу. Повість обнимає 166 сторін, великого формату коштує лише .....

50ц.

ЛЮДИНА ЛЮДИНОЮ

Роман німецького письменника Юрія Еберса з перших віків християнства і тому заслугує на прочитання. В повісті змальована як найкраще тодішня людина з своєю повнотою щирості і т. д. Тодішню людину дається дуже легко порівнати з теперішною людиною. Роман обнимає 221 сторін друку і коштує лише .....

75ц.

БЕНІТА

Роман Г. Райдер Гаггарда. Читається він з захопленням. Пригоди з дикунами заставляють читати книжку з запертим віддихом від початку до кінця. Книжка великого формату, 192 сторін друку. — Ціна лише .....

50ц.

UKRAINIAN VOICE

Box 3626 Sta. B.

Winnipeg, Man.

ОЛ. ЛУГОВИЙ

„Дала Дівчина Хустину”

ДРАМА З ЧАСІВ ВІЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ

НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ

5 ДІЙ

ПРИ КІНЦІ ЖИВИЙ ОБРАЗ

Вінніпег, Ман., 1933

Накладом і друком „Українського Голосу”.

**Printed by the Ukrainian Publishing Co., Ltd.
Winnipeg, Man.**

Присвячу Союзові Українок Канади.

Автор.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Василь Задорожний — молодий селянин — пізніше старшина Української Армії.

Ольга — молода дівчина, наречена Василя — пізніше повстанчий отаман.

Павло — заможний селянин, батько Василя — вдовець.

Христина Макаренко — бідна вдова, мати Ольги.

Микола Охріменко — молодий селянин, пізн. козак У.А.

Андрій Хміленко — молодий селянин, пізн. козак У.А.

Ганна — жінка Миколи.

Козак — післанець.

1)

2) Повстанці-селяне.

3)

1)

2) Селяне-фірмани при сотні Української Армії.

Селянин-делегат.

Повстанець — звязковий (дівчина).

Полонений — червоноармієць.

З червоноармійці (ролі німі).

Антін Лукашук — наймит у фільварку, пізніше волостний комісар.

Українська Армія, селяне, повстанці.

Події відбуваються в полуднево-західній Київщині
в 1919-20 роках.

ДІЯ I.

Сцена — заможна селянська хата на дві половини.

ЯВА 1.

Павло і Микола.

ПАВЛО: — Ціле нещастя оттак капарити без жінки. І на полю, і коло худоби, і у хаті роботи по вуха... Хоч розірвся самому. Добре ще, що хоч шмаття стара Христина пере, а то бруд позаїдав би. Взяти-б наймичку, — поговору не хочеться, зараз пічнуть люде плескати язиками лихий знає що. Та наймичка і не господиня. Така біда, Миколо, що й сказати не можна...

МИКОЛА: — То женіться. Ви-ж ще не так старий...

ПАВЛО: — Ет, також стрілив: женіться... На сміх люде піднимуть, що шістьдесятлітньому дідові жінки забагнулося. Та і у хаті нелад повстане. Не знаєш жінок? Василеви треба женитися, а не мені...

МИКОЛА: — Зачим-же діло стало? Дівок у селі не бракуює...

ПАВЛО: Та воно так, але піди, побалакай з ним... І слухати не хоче про женячку. А хлопець хоч куди, і розумний, і письменний, до того ще і одинак, ні з ким не треба ділитись, а мене Бог не зобідив добром, є коло чого господарювати. Перша дівчина у селі пішла би радо за него. Воно по правді і не пора ще йому женитися — ледво 18 літ минуло, та і від смерти матері ще року нема, але що-ж, коли дуже тяжко приходиться самим. Чайже гріху за се не буде...

МИКОЛА: — Гріх, чи ні, але і без жіночого догляду погано... Коби то люде зважали на гріх, то не зле ще було би на світі.

ПАВЛО: — Раз став я говорити йому за женячку—перебираю дівчат. А він каже, що не пора йому тепер женитися. Спершу, каже, треба ворогів з своєї землі прогнati, а богатих також цурається... На мою думку, чи не має він на прикметі якої бідної дівчини... Ти-ж його товариш, повинен би знати...

МИКОЛА: — Я знаю його тайни, але не в праві вам їх розкривати.

ПАВЛО: — Чужим людям не повинен, але ж рідному батькові...

МИКОЛА: — Навіть батькові... Скажу лише те, що на чуже богацтво він не заздрісний...

ПАВЛО: — Та і я не заздрісний... Бог з ним, нехай же ниться і з бідною, аби добра та чесна була.

МИКОЛА: — Не богаті-ж тільки чесні. Часом найбіднійша людина духово стоїть незрівнано вище від всіх богачів взятих на купу. Візьміть от, напримір, хоч би Христину з її доночкою. Чи можна їм що закинути?

ПАВЛО: — Е, се виймок... Про них всі висказуються з пошаною...

МИКОЛА: — А вони-ж бідні, найбіднійші у нашім селі.

ПАВЛО: — Я їм поки мого життя буду вдячний. Якби не вони, ми з сином погинули-б... Доглядали і нас і худобу, як ми минулого року лежали на тиф. Помагав би їм, так відмовляються, горді дуже...

МИКОЛА: — А що-б ви сказали, коли Василь хотів одружитися з Христининою доночкою?

ПАВЛО: — Чи-ж правда? Ліпшої невістки собі я не бажав би... І розумна, і роботяща...

МИКОЛА: — А до того яка в неї шляхотна душа... На селі здається виросла, а не одна міська панна позаздріла-б її прикметам. Але чи ви се не жартом сказали?

ПАВЛО: — Присягатися буду, чи що? За старий я вже вдаватися у жарти.

МИКОЛА: — Коли так, дядьку Павле, то і я вам скажу правду. Василь любить Ольгу, але не сміє вам сказати. Йому здається, що ви не погодитеся назвати Ольгу невісткою, бідні вони дуже...

ПАВЛО: — Молоде, то дурне... Чи-ж я йому ворог, щоб силувати женитися з нелюбою... Не мені з нею жити. Та і від себе кажу, що вона мені подобається, як ніяка друга. А що бідна — не велика біда. Добро річ наживна, аби лад та любов у родині... Аби так, то і старостів пішлио. Та і з весіллям не треба відволікати.

МИКОЛА: — З весіллям треба буде зачекати... Ми ще думаємо іти до війська...

ПАВЛО: — То-ж йому не пора ще.

МИКОЛА: — Та і мені не пора — підемо добровільно свій край боронити.

ПАВЛО: — Та воно так, боронити треба, але чому-ж не ідуть ті, що по троє, по четверо в одній хаті по запічках ви-лежуються, а хочете йти ви?

МИКОЛА: — Бачите, дядьку, вороги налізають на Україну, бо ласі на наше добро, на наш хліб. Тим, що вилежуються по запічках визвольна справа цілком байдужна. Вони слухають московського попа, що і у сні mrіє про відбудову Росії у передвоєнних її границях, та молиться о дарованню перемоги московським білогвардійцям. Хоч живе серед нас, а молиться, щоби нас понищили... А другі знов червоної влади бажають — думають, що тоді настане легке, вигідне життя не робивши, ну та і землю одержать даремно. Не за-перечую, землю може і одержать, але чужі зайди, а не вони...

ПАВЛО: — Які дурні... Хіба-ж нам полекшає від того, що наш хліб буде забирати не царський уряд, а який небудь товариш Мордоплюєв? Чорт один...

МИКОЛА: — Погіршає... Царські урядники хоч обходились трохи делікатніші... Тай нахапалися вже з України немало. Знаєте нашу поговірку: Не дай Боже пана з Івана — таке і з большевиками, — аби дірвалися до влади — дерьуть, без попусту... І нема нічого дивного, що люди, порозумівши о що іде большевикам, ставлять збройний опір... Пора і нам бути господарями на своїй землі... От, приміром, як би хто непрошений прийшов у вашу хату і став робити свої порядки, що би ви йому казали?

ПАВЛО: — Вигнав би та і все...

МИКОЛА: — Те саме робить і український народ, бодай ті, що визнають себе Українцями. Отже самі годитеся, що ворога треба прогнati з України...

ПАВЛО: — Певно, що так. Та чи сил вистане...

МИКОЛА: — Як всі будемо сидіти коло жінок, то певно, що не вистане...

ПАВЛО: — Ідіть з Богом... Я Василеві не забороняю... Тілько старий я, не мої літа, щоб всюди поспівати... Тяжко буде зіставатись самому...

МИКОЛА: — Се вже якось уладимо. А до роботи ви-ж все рівно наймаєте людей... (Входить Христина).

ЯВА 2.

Попередні і Христина.

ХРИСТИНА: — Добрий день! З неділею Боже помагай...

ПАВЛО: — Дякую. Дай Боже здоровля... Сідайте, свахо, та поговоримо трохи.

ХРИСТИНА: — Вільно вам жартувати з бідної вдови.

ПАВЛО: — Які-ж жарти? У вас донька от-от на виданню, а у мене жених. Чому-ж ми не можемо бути сватами?

ХРИСТИНА: — Е, говоріть здорові... Хто-ж то видів, щоб такий заможний господар брав таку бідну невістку, як моя донька. За вашого сина перша богачка в селі підскоком піде...

ПАВЛО: — Коли-ж він богатої не хоче. Я вже перечисляв їому всіх дівчат, а він відговорюється. Каже, що сам собі вибере жінку, як пора прийде... Та помагай бо, Миколо, чого ти мовчиц?

МИКОЛА: — Я ще за молодий перебивати вам. Договорюйтесь самі...

ХРИСТИНА: — То-ж є бідні дівчата і окрім моєї доньки. Може Василеві подобається котра з них?

ПАВЛО: — Ті вже розпустні дуже. Призвичаїлися за війну з салдатами... Та і старі вже... Я не дозволив би своєму синові брати з них котру за жінку. Та що довго балакати. Ось Микола знає, що мій син любить вашу доньку, та і вона думаю не від того. Обоє товарищують ще з малих літ. Що-ж... Дівчина добра, і гарна, і розумна, тай письменна. Чим вона Василеві не пара? Я ліпшої невістки собі і не бажаю... А що бідна, — нема чого стидатися. Ви хоч і бідні, а даєте самі собі раду. Нічієї ласки не просите...

ХРИСТИНА: — Та даємо, але таке наше і життя. Другі дівчата повбираються як пави, а моїй нема в чім і на вулицю вийти. Вже і кажу їй часом, щоб купила і собі трохи одежі, шкода стає, що вона не так вбрана, як людські доньки, та де? Накуплю, каже, фарбованого дрантя, а зимою голодуватимем? Для мене досить тої одежі, що маю, чим вона не добра? Одіж, правда, і гарна, та наша, сільська, а тепер всі навчилися вбратися по міському, у фабричне... Стану казати, щоб пішла на вечірки, бо хто-ж її і знатиме, то знов каже, що не піде свататись попід плоти. — Хто, каже, скоче мене посватати, то і до хати дорогу знайде...

ПАВЛО: — Розумна дівчина, ей-Богу... Не теперішнім цвіндрям пара... А Василь же, часто заходить до вас?

МИКОЛА: — Ми всі збираємося у них. Василь, Хміленків Андрій, я з Ганною... Тільки наші вечірки не подібні на звичайні...

ПАВЛО: — А що-ж ви там робите?

МИКОЛА: — А читаемо, дискутуємо...

ПАВЛО: — Диви но, який Василь. А мені завжди каже, що на музики іде. Не признається, що буває у вас.

ХРИСТИНА: — Але щось неподібно, щоби вони подобалися одне одному. Василь навіть мало говорить з Ольгою.

ПАВЛО: — Будьто вони не доберуть часу, чи місця поговорити без свідків (усміхається). Я сам був молодий, розуміюся на сих річах... Молоді звичайно ховаються від старших зі своїми почуваннями. Ну, ну... Дай нам Боже весілля та і внуکів діждати.

ХРИСТИНА: — Не вже-ж ви говорите направду?

ПАВЛО: — Хочете, щоб присягався? Кажу-ж вам, що ліпшої жінки своєму синові я не бажаю... Хіба може вам не подобається Василь? На се, то я вже не маю ради.

ХРИСТИНА: — Не подобається? Не знаю, чи любилаб я більше свого рідного сина. Тільки скажу по щирості, — я ніколи і у гадці не мала бачити Ольгу за Василем.

ПАВЛО: — То й добре... Я поговорю з Василем, а там з Богом і за весілля... (Входить Андрій).

ЯВА 3.

Попередні і Андрій.

МИКОЛА: — От, поволи, поволи і весь наш гурток збереться сюди...

ПАВЛО: — Що-ж чувати, Андрію?

АНДРІЙ: — А я прийшов довідатись від Василя, що чути. Чи його ще нема з міста?

ПАВЛО: — Нема. Пішов ще вчера, не сказав і зачим. (Жартом): А ти і добрий день навіть не сказав...

АНДРІЙ: — Вибачте, забув. Ви мене зустрінули питанням, то я і не мав як сказати... Добрий день вам всім...

ПАВЛО: — Здоров, здоров, козаче! А ну, чи відгадаеш про що ми тут балакали?

АНДРІЙ: — А Господь вас святий знає. Я не вгадчик.
(Жартом): Може одружитись думаєте з тіткою Христиною?

ХРИСТИНА: — Стидавсяб таке старим людям казати, Андрію...

АНДРІЙ: — Хіба-ж я що поганого сказав? Женяться часом ще старші.

ПАВЛО: — Ми тут радимось одружити кого іншого, розумієш?

АНДРІЙ: — Може Василя з Ольгою? Буду боярином. Ольга не відмовиться, тай гарбузи сего року ще не вирости.

МИКОЛА: — Ач, який радий женити других... А чому сам не оженишся?

АНДРІЙ: — Та нема з ким. Було дві добрих дівчині — то одну ти вхопив, а другу, бач, Василь бере... Хіба візьму сестру твоєї жінки, але ще нехай підросте трохи... А то і справді недобре — товариши женяться, а я один бурлакую.

ХРИСТИНА: — Балакун з тебе, Андрію.

ПАВЛО: — Не дарма зоветься Хміленко. Веться як дійсний хміль... Все вміє відговоритися.

АНДРІЙ: — Правду сказали, дядьку Павле. Нехай но моя дівчина підросте, ще погуляємо і на моїм весіллю. Чи не так, швагре?

МИКОЛА: — Та вже нехай буде і так.

АНДРІЙ: — А коли підемо за рушниками?

ПАВЛО: — Про мене хоч і нині. Нехай як прийде Василь я з ним поговорю. (До Христини): Переберетесь до мене тай будемо жити — не тужити...

ХРИСТИНА: — Не знаю як і дякувати вам. Я немов на світ народилася. Стара вже, не задовго вмирати треба — хтоб тоді нею заопікувавсяб?

ПАВЛО: — Самі собі дякуйте, що добру доньку виховали. А що до весілля, то вже нехай вмовляються молодята самі...

МИКОЛА: — Весілля не втіче і заждати можна. То ви вже тут обговорюйте самі, а мені часу нема. Теша в гості прийшла, а я до вас, та засидівся нівроку. Ще казатиме, що втік від неї. Зайдемо вечером хіба. Бувайте здорові.

ХРИСТИНА: — Та і мені треба іти (встає). Я заговорилася, та і за чим прийшла, забула. Хотіла коней просити на кілька годин, коли вільні будуть. Маю трохи ячменю привезти.

ПАВЛО: — Завтра поїде Василь, привезе, та й усе збіж-
жа позвозить, коли вже вижате. Але посидьте ще — діти-ж
у вас не будуть плакати.

ХРИСТИНА: — Може Василь зараз прийде. Вам ліпше
поговорити без сторонніх людей. Зіставайтесь здорові.

АНДРІЙ: — І то правда. Треба і мені забиратися.

(Христина, Микола і Андрій виходять).

ЯВА 4.

Павло один.

ПАВЛО: — Ідіть здорові (дивиться у вікно). Добрих
товаришів Василь має. Бувало малими і побються нераз, а
тепер дивись — і рідні брати позаздріли би їх приятельству.
Селяне здається, та зовсім не ті — цілком відмінне життя ве-
дуть. Хто до самогонки, а вони до книжок. Потрохи вже і мо-
льською коло них гуртується — значить визнає їх за гідних на-
слідування. Або як порадять що, то і послухати варта — не
пускають слів на вітер. Мабуть вони всі три постановили
іти до війська... (Думає). Шкода хлопців — та щож? Нехай
ідуть, сповнять свою повинність. А я вже якось перебідую і
сам... (Встає). Ой, кости ломить... Минулися твої літа, Пав-
ле... День за день, та і домовина не за горами. Коби хоч си-
на довести до ладу, треба поговорити з ним по широти.
Нехай поберуться, а тоді собі іди з Богом, куди надумав.
Бодай будуть господині в хаті, коли мені вмерти доведеть-
ся без сина. (Дивиться у вікно). От і Василь вже іде... Ходи,
ходи, синку, — побачимо чим ти відговорюватимешся те-
пер... (Василь заходить і роздягається у другій половині).
Де то ти ходиш, сину? Я вже думав післанців за тобою по-
силати. Пішов і не сказав навіть за чим... Може суджену хо-
див шукати, або що?

ВАСИЛЬ (з другої кімнати): — Вам би все жартувати
тату. Я ходив до міста по справам...

ПАВЛО: — По яким же то справам, коли не тайна?

ВАСИЛЬ: — Яка-ж може бути тайна перед батьком?
Ходив до організації та й... (входить у кімнату).

ЯВА 5.

Павло і Василь.

ПАВЛО: — Росказуй же, що там у місті чути...

ВАСИЛЬ: — Я не мав богато вільного часу, та мало що і довідався. Приніс ось свіжих часописів, може вичитаємо новини... Кажуть у місті, що червоні знов перейшли у наступ. З міста вибираються шпиталі і установи, видно ворог загрожує містові...

ПАВЛО: — Погано... Коби тих Москалів не принесло хоч до нас...

ВАСИЛЬ: — Чому-ж не принесе, коли наша армія маліє з кождим днем. Ставити опір нема кому.

ПАВЛО: — Хоч не страш... Ти приніс з міста погані новини, а я от і у дома сидів, та маю для тебе добру новину. Я посватав тобі дівчину...

ВАСИЛЬ: — Тату, яж казав вам, що маю дівчину, і посватаю її, коли пора прийде. А тепер не час на сватання...

ПАВЛО: — А може і я посватав якраз ту, котру і ти маєш на гадці. Ось, завтра пойдеш снопи возити своїй тещі... Зрозумів... Ти мабуть і не думав, що я здогадуюсь, котра то дівчина тобі запала в око. Ми вже з старою Христиною умовилися. (Василь мовчить змішаний). Чого-ж ти мовчиш? Може дівчина тобі не до вподоби? Другої такої і в цілій нашій околиці не знайдеш... Шо, може я не вгадав?

ВАСИЛЬ: — Вгадали, тату. Я люблю Ольгу вже давно, та не смів вам казати. Мені здавалося, що ви не погодитеся на наше подружжа... Ви-ж перший господар в селі...

ПАВЛО: — Молодий ти, сину, не знаєш ще життя... Чи ти думаєш, що я такий вже ласий на богацтва, що завязав би тобі світ з нелюбою богачкою? Не з маєтками житимеш, але з людиною. Де любов та лад, там і біdnість не страшна. Правда, вони біdnі, та чесні, чесніші від всіх наших богачиків. І я був біdnий за молоду, з дитинства поневірявся по чужих людях, бо мачуха вигнала з батьківської хати. У чужих виріс, одружився з сиротою, твоєю покійною матірю, обое працювали не покладаючи рук, на чуже не були заздрісні, то і Бог поблагословив нашу працю — розвели худоби, і землі купили, та, як бачиш, і побудувалися несогірше. Тепер Павлові Задорожному всі завидують, куркулем зовуть, а ніхто з них не спомяне, як я нераз гіркими сліз-

ми обливався на службі у батьків тих, що мені тепер за-здростять. Твоя покійна мати за дівочих літ була наймичною у Панаса Трегубого, а тепер його син процвіндрив по шинках майно, та у нас поденно робить... А хоч би і Лукашук, — тепер ось за родича навязується, хоч він мені такий родич, як і перший-ліпший у селі, а літ десять тому відрікався мене, навіть у хату ніколи не заглянув. А чому? Майно і не согірше було, та пропив, а у фільварку служити не смачно, тож думає може прийняв би і його наймитом...

ВАСИЛЬ: — А ѿ справді — візьміть його...

ПАВЛО: — І на поріг не хочу... Візьму, щоб обкрадав? Його вже не раз приловили у крадіжці.

ВАСИЛЬ: — Коли і крав, то-ж не з добра... Може перестав би.

ПАВЛО: — Мало ти його знаєш... Нехай мене Бог боронить від такого наймита. Та що нам балакати про него. Будьто у нас нема своїх клопотів... Чи ти говорив з Ольгою відносно весілля?

ВАСИЛЬ: — Говорив. Одружимося тоді, як війна скінчиться...

ПАВЛО: — На що-ж мучити дівчину, та і стару матір заставляти поневірятися по роботах у чужих людей. Обвінчайтесь, та нехай переходятя до нас, а ти підеш тоді на службу...

ВАСИЛЬ: — За короткий час, тату... Я носив заяви — після завтра маємо забиратися до служби... Але їх можна перебрати по заручинах.

ПАВЛО (сумно): — Забиратися після завтра? Не добре зробив, сину. Треба було зачекати ще хоч пару тижнів.... Оженився би, то і мені і її було би не так гірко лишатися самітними. А взяти їх до себе я хотів ще тоді, як ми на тиф лежали, так стара поговору не хоче, — боюся, щоб і тепер не сталося так...

ВАСИЛЬ: — Час не терпить, тату. За тиждень у нас можуть бути Москалі. А Ольгу з матірю я вже умовлю. Ще нині поговорю з ними.

ПАВЛО: — Добре. Коби тільки згодилися. А так тяжко буде зіставатись самому. Старий вже я...

ВАСИЛЬ: — Не бійтесь, згодяться... Я розумію, тату, що вам буде тяжко, та мое сумління не дозволяє мені сидіти подібно другим у дома, в той час, як ліпші люде кро-

вавляться, віддають життя, щоби вибороти незалежність. Бачите самі — вороги з усіх сторін шарпають нашу землю, а боронити її нема кому. Українська армія відходить знесилена, вже тільки кільканайцять повітів зістало у посіданню Українського Уряду. Галицька армія також не устояла проти Поляків і перейшла на землі Великої України. Як так далі буде йти — то найбільше за тиждень, чи за два українська справа буде програна, большевики прийдуть і до нас. Чи-ж мені ліпше сидіти у дома і ждати поки прийдуть червоні і змобілізують у свою армію? Наш уряд уже богато разів оголошував мобілізацію, та чи-ж пішов хто? Знаєте самі, скільки ховається дезертирів у нашім селі, може зо дві сотки набереться, а таке саме робиться по всій Україні — буються одиниці, а тисячі байдужно вичікують, хто верх візьме... Виловлювати дезертирів уряд не має засобів, та і вояки з них були-б ненадійні — у першім бою пішли-б у полон... А армія меншає за кождим днем — до того вже доходить, що кілька чоловік боронять цілий відтинок. Читали-ж самі — як київську товарову стацію боронило протягом кількох днів всего п'ять чоловік минувшого року, те саме повторюється і тепер. Я зголошувався добровольцем ще раніше, але тоді сказали, що молодий. Тепер на черзі і мій рік, можливо за місяць, за два позовуть і мене на службу, чи-ж мені хвататиметься подібно нашим односельчанам? То-ж ліпше піти мені тепер, коли у армії відчувається така пекуча потреба в людях, що часом і вартового нема ким замінити.

ПАВЛО: — Що-ж... Ви, молодики, маєте свою правду, якої старі не годні до ладу порозуміти. Не думай, сину, що я тебе відговорюю, або що мене не болить недоля нашого народу. Тільки тяжко лишатись самому та бачити, що другі по трох, чотирох у хаті вилежуються по запічках, а один іде... Бука ще треба на наш народ, бо словами його не умовиш... Наймитівської натури не кидають... Я відчуваю все добре, Василю, тільки висловитись до ладу не вмію. Іди з Богом. Бажаю тобі щастя...

ВАСИЛЬ: — Я просив би, тату, завтра зробити заручини.

ПАВЛО (сумно): — Не веселі будуть твої заручини, сину. Та зробимо як бажаєш. Будеш трохи менше журитися у війську. Одного лиш я не розумію: Як можна любому дівчину покинути на непевну долю, а самому іти туда, звідки часто і вороття нема? Ти-ж її любиш?

ВАСИЛЬ: — Можна, тату... Я люблю Ольгу від душі, моливсяб, здається за ню, але...

ПАВЛО: — Але що, сину?

ВАСИЛЬ: — Поза моєю любовю до дівчини істнує ще любов до свого краю, до свого поневоленого народу. І ся вища любов перемагає — заставляє мене іти туди, куди ідуть всі вибрані оборонці волі.

ПАВЛО: — До непевного майбутнього.

ВАСИЛЬ: — Нехай і так, тату. А чи-ж сидівши у дома сминем те, що має з нами статися? Своєї долі не оминеш... Ми зовемось Українцями, а деж наша Україна? У московсько-польськім полоні. Як нема України, то на що-ж здалися і Українці? Забудьмо про своє імя, будьмо наймитами у ворогів — зовімось Малоросами, Москаликами, чи Ляшками, а колись наші внуки, чи правнуки може дійдуть до чести зватися Москалиями, чи там Ляхами... Чи мало українських родів помосковщилося, зпольщилося за часів неволі? Хто почуває себе Малоросом — нехай сидить у дома, нехай розплоджує покоління рабів, а я не хочу дітей невільників, не хочу, щоби вони колись проклинали мене.. Совість зове мене боронити волю і я іду за її зовом. Гнути шию перед ворогом я не буду...

ПАВЛО: — А Ольга що каже?

ВАСИЛЬ: — Те що і я. Ганна вже і дитину має, та не боронить Миколі іти. (Входить Антін. — Іронічно): Ось і Антін піде з нами. Він же старий вояк.

ЯВА 6.

Ті-ж і Антін.

АНТІН: — Як на що добре, то може і піду. А кудаж то так?

ВАСИЛЬ: — Проганяти Москалів з України.

АНТІН: — З мене вже досить, що я рік дежурив у руській армії. Я вже своє відвоював. Тобі інше діло. Ти, як то кажуть, пороху ще не нюхав. (Про себе). Нема дурних шукати собі смерті.

ПАВЛО: — То-ж у російській армії ти боронив Росію, а тепер треба боронити свій рідний край від тих же Росіян.

АНТІН: — А Росіяне хіба мені що зло зробили? Жили ранійше під Росією і не знали про якусь Україну. То тепер,

бач, мудрі поробилися, відбиватися хочуть. Хіба-ж ми не такі самі руські як і Москалі?

ВАСИЛЬ (іронічно): — О, ти руський, я знаю.

АНТІН: — А ти буцім то ні?

ВАСИЛЬ: — Де вже мені руським бути. Я хохлом родився, то і буду хохлом.

АНТІН: — То то і є. „Образованості” не маєш. Мужик, та й все...

ПАВЛО: — Добрий „русський” і із тебе... Чому-ж ти не говориш по російськи?

АНТІН: А што? Хіба разві вам не всю одно? Бачите, я і по руськи можу. (Павло і Василь сміються).

ПАВЛО: — А разилоб тебе з твоєю Московщиною.

ВАСИЛЬ: — Добрий з тебе Москаль, сто-процентовий. (Сміється). Сказав п'ять слів по російськи, а маєш три помилки. Мову тільки калічиш...

АНТІН: — Які помилки?

ВАСИЛЬ: — А оте твоє „што, хіба разві”. Ти такого нагородив, що з тебе і московські кури сміялисяб.

ПАВЛО (насмішливо): — От, штокало московське.

АНТІН (ображено): — Але які помилки? Я руський язик знаю добре — ліпше за тебе. Я і по польськи знаю.

ПАВЛО: — Служиш у Поляка — то воно і не дивно. Міг навчитися і пшикати...

ВАСИЛЬ: — Може язик і знаєш, я не язикатий. Але мови, то таки не знаєш ні трохи. Не „што”, а что, і не „разві”, а разве — по нашому — хіба. А ти до нашого „хіба” приплів і московське „разві” — виходить щось подібне на кашу з каші. Тай шtokаеш, немов коробейник московський. Стидався-б, Антоне...

АНТІН: — Що-ж — я ніби Малорос, то і балакаю по малоруськи.

ВАСИЛЬ: — По українськи. Та вже нехай. Бог з тобою, хто ти є, і як там говориш. Але зрікатися обороняти свій край, се не гарно, се злочин проти свого народу. Ти-ж робиш наймитом у дідича...

АНТІН: — То що? Своєї землі рахувати не маю, а їсти хочеться...

ВАСИЛЬ: — Отже — наколи устоїть Українська Держава, то ти дістанеш землі і будеш господарем, а не фільварковим наймитом.

АНТІН: — То ще питання чи устоїть, а я піду наставляти голову під кулі. Я вже досить настрадався у стару війну. Зрештою і у фільварку мені не зле.

ПАВЛО: — Певно, як усі будуть боронити Україну так як ти, то не устоїть.

ВАСИЛЬ: — Значить тобі фірманський хліб смачній-ший... Покинемо про се говорити, шкода слів. Ти все кажеш людям, що дуже настрадався у стару війну, а мені ні разу не приходилося з тобою говорити, так як нині. Де-ж ти був? — цікавий я знати.

АНТІН: — Як то де? У Галіції, у мазурських озерах, мало де я був? Можна сказати по всіх фронтах...

ВАСИЛЬ: — Неправда... У Галичині ти ще міг бути, але не у Східній Прусії. Російська армія була всего кілька днів у Мазурських озерах ще у 14 році, а тебе забрали аж у 17-ім. До того-ж ти „ратник”, і певно служив десь у обозі, тоді фронту і не бачив...

АНТІН: — Як? Ти мені не віриш? І ви дядьку, Павле?

ВАСИЛЬ: — Певно, що ні. Можеш туманити тутейших молодиць своїми байками, та не мене.

ПАВЛО: — Відколи то я тобі дядьком став? Спомяни но, що ти брехав людям на мене, а тепер вже і дядьком зовеш?

АНТІН: — Се люде на мене видумують. Чи ти таки направду ідеш добровільно до війська, Василю?

ПАВЛО (остро): — Ну і іде... А тобі що до того?

АНТІН: — Та я лиш питаю? Треба прийти попрашатися, а ви гніваетесь... (нахабно). Все-ж таки я ваш родич.

ПАВЛО: — Ага, родич! Мого кума молотільник. За півночі став признаватися до родицтва, небоже. Чому не признавався тоді, як ми оба на тиф були хорі? Тоді думав аби скорше померли, то може майно вдалося загарбати... Коби не сусідка, то і худоба погинула з голоду...

АНТІН (нахабно): — А все ж таки я родич, ви сего не заперечите... Ваша мати — моя тітка...

ПАВЛО (гнівно): — Не мати, а мачуха, що вигнала мене по смерти батька з батьківської хати... Бач, який мені родич навязується (встає).

ВАСИЛЬ: — Тату, не заводьте сварки...

ПАВЛО (відчиняє двері): Геть, звідси! Забирайся! (Антін щось бурмоче виходячи). З а с л о н а.

ДІЯ II.

Сцена — бідна хата, чисто прибрана.

ЯВА 1.

Христина і Ольга пораються по хаті.

ХРИСТИНА: — Не сумуй, дитинко! Прецінь і з війни повертають живі і здорові. Стара війна, кажуть, не така ще страшна була, та і з неї майже всі вернули. Василя покищо ще будуть учити. — Поки навчиться всіх вояцьких артикулів, то і війна може скінчитися.

ОЛЬГА: Я і не сумую. Хіба-ж то Василь один тільки іде? Навпаки...

ХРИСТИНА: — Не сумуєш, а слози на очах...

ОЛЬГА: — Чи-ж правда? (Обтирає очі). Шкода своєї хати кидати, то і на плач збирається. І бідна, здається, хата, і маленька, та яка-ж вона дорога... На панські палати не проміняла. Я тут виросла, тут котрий вже рік ми переживаємо злидні. Сюда Василь, ще сам бувши учнем, приходив і мене учити тому, що зновував сам, — тут з нашого діточого товаришування зродилася і любов... Чи ви думаете її продавати, мамо?

ХРИСТИНА: — Не знаю, доню. Там покажеться, що робити.

ОЛЬГА: — Не продавайте, мамо. Попросимо Василевого батька, та перевеземо на його подвір'я. Шкода прода-вати, та і з грошей теперішніх нема хісна — дешевіють що днія.

ХРИСТИНА: — І мені шкода, та і потреби нема прода-вати. Все буде певніше, коли матимем свій власний куток. Невідомо, що може в будуччині статися. Василь піде, а батько вже старий... А ну, не дай Боже, вмре, або що — тоді родичі будуть чіпатись.

ОЛЬГА: — Не лякайте, а то я ще відмовлюся переходити.

ХРИСТИНА: — Та вже, раз згодилися — не будемо відрікатися. І старого шкода — де-ж старій людині одній на

господарці зіставатися. А чоловік він добрий. Але порай-
мось скорше, бо можуть і гості нахопитись. Приймемо чим
хата богата (накривають стіл).

ОЛЬГА: — Кажуть, що наші пішли вперед. Червоні пі-
дійшли були до самого міста. На підмогу прийшло військо
з Галичини. Нині у ночі пройшла Галицька бригада через
наше село. Тепер піде загальний наступ.

ХРИСТИНА: — Слухаю тебе, та чудно робиться. Бала-
каєш про військові діла, як будто ти їх розумієш.

ОЛЬГА: — Ні... Але загально я уявляю як то робиться.
Читала богато споминів з описами боїв...

ХРИСТИНА: — Не без того, щоб і Василь трохи не ро-
сказував... (Ольга засоромилася). Нема чого стидатися, до-
ню — женихання не по лісі ходить, а по людях. (Входить
Ганна).

ЯВА 2.

Попередні і Ганна.

ГАННА: — О, то у вас вже приготовано, а Микола і ме-
не ще прислав до помочі. Дай же Боже гаразд.

ХРИСТИНА: — Просимо, просимо. Найдеться ще ро-
бота і для тебе. Ось, гостей тільки що не видно (вิตається
з Ганною). А дитину ти-ж на кого позіставила? Треба було
сюда взяти.

ГАННА: — Віднесла до матері, там є кому бавити. А
плакати буде, то принесуть сюди (до Ольги). Як же пово-
диться тобі, товаришко? Кажеш, зістанемося соломяними
вдовами?

ОЛЬГА: — Раз треба, то і зістанемося. Не ми одні від-
проваджуєм любих нам людей до війська.

ГАННА: — Ну, то я хоч вже жінка, але ти...

ХРИСТИНА: — Не засмучуй діачини, Ганно. Вона і так
тут трохи не плаче.

ОЛЬГА: — Хто я? То вам так здається. Чого-ж мені
плакати? Навпаки, я горда з того, що мій жених свідомий
обовязків настільки, що і життя готов за рідну землю від-
дати. Будь я муциною і я вчинилаб так само.

ГАННА: — Тоді-б ти від жінок і віdboю не мала би,
ти така гарна. Тебе прозвалиб козаком чарівником.

ОЛЬГА: — Ти все жартуєш, а я кажу те, що відчуваю.

ГАННА: Які-ж жарти? Я в тобі таки залюблена (споважнівши). Дай Боже жартувати, аби не плакати. Чи-ж багато буде гостей?

ХРИСТИНА: — Ні. Василь з батьком, твій чоловік і Андрій. Зaproшуvala сусід, та гоноруються.

ГАННА: — То і не треба. Вони не гоноруються, але заздрісні. Свої доночки старіють. На Василя всі вони зазіхали, — ласий жених.

ХРИСТИНА: — Бог з ними, як вони собі не думають. Ми кривди нікому не зробили і не відбивали женихів від їх доночок.

ГАННА: — Яке-ж сватання буде? Чи по старосвітському звичаю? Микола казав, що Василь не хоче.

ОЛЬГА: — Бо і не треба. До чого ті всі балочки про польовання і дичину.

ХРИСТИНА: — А може негарно буде відступати від звичаїв?

ОЛЬГА: — Гарно, чи ні, але у нас все іде всупереч звичаям. Чи то гарно, що заручена переходить до хати жениха зараз по заручинах? Або се звичай, що жених зі старостами іде на військову службу просто з заручин?

ГАННА: Коли-ж так вимагають обставини.

ХРИСТИНА (глянувшi у вікно): — Іди, доню, вижени корову до череди. (Ольга виходить). Щось менi дуже сумно, Ганно. Не хочу лише засмучувати гiрше Ольги, то здержуся...

ГАННА: — Сумно, що-ж дiяти... Пересумуємо якось, за те колись буде весело.

ХРИСТИНА: — Бог знає коли той час прийде, се-ж війна... (суетливо). Ой, вже ідуть... (Поважно сідає коло стола. За хвилю входять Павло, Василь, Микола і Андрій).

ЯВА 3.

Попередні і свати.

ПАВЛО: — Добрий день вам, свахо. Знаєте самi, за чим ми прийшли, то і не будемо багато слів плодити. Прийміть від нас хліб святий, та і до дiла приступаймо. (Кладе на стiл

бохонець хліба. Микола і Андрій ставляють на стіл по фляшці). Бо час не терпить.

ХРИСТИНА: — Гаразд, дай Боже. Хліб святий приймаємо, а гостей прошу сідати. (Старости витаються з Христиною і Ганною. Андрій приспіве „Добрий день вам, свату, в хату”. Микола підходить до Ганни).

МИКОЛА: — Ну, жінко, мушу тебе поцілувати.

ГАННА: — Не маєш де цілуватися, та тут при людях.

МИКОЛА: — Коли-ж так виходить. Я старостою у молодого, а ти дружкою.

ПАВЛО: — Та цілуйтесь, що там. Ми не будемо дивитись. Буцім ви на самоті не цілуєтесь ніколи.

АНДРІЙ: — Хіба-ж Ганна не твоя жінка, чи що? Обхопив, цмокнув, та і все. Сердитись не буде.

МИКОЛА: — А й справді (ловить Ганну і цілує — всі сміються. Василь поглядає на двері).

АНДРІЙ: — Дивіть. Василь щось на двері задивляється. Стережіть, щоб часом не чкурнув з хати.

МИКОЛА: — Е, не бійся — то він молоду виглядає.

ПАВЛО: — А правда. Де-ж Оля? (Ганна виходить). Певно скovalася де...

ХРИСТИНА: — І не дивно... Дівчина соромиться...

ПАВЛО: — Та чого-ж? (жартом). Хіба іди пошукай її, Василю...

АНДРІЙ: — Ого. То і до півдня їх не діждалисяб. Хіба я піду...

МИКОЛА: — Ні вже я ліпше піду. Я чоловік поважний, жонатий. (Входять Ганна з Ольгою). Бачите, я тільки сказав іти, а вони вже в хаті.

ПАВЛО: — Іди сюда, дитинко! Печі колупати не треба (витається з Ольгою, та засоромлена відходить).

АНДРІЙ: — Треба-ж і старостам поцілувати дівчину. Чи як то поводиться? Я старостою перший раз, то не знаю.

МИКОЛА: — Нам не можна. Моя жінка ось дивиться, та і молодий буде гніватись.

АНДРІЙ: — Шкода. Я ще ніколи не цілував дівчини. (Всі сміються).

ПАВЛО: Чи ти бач, який ласий на поцілунки. Та не гризися, прийде і твій час, ще націлуюешся.

МИКОЛА: — Та його, бачите, нетерплячка бере...

АНДРІЙ: — Не кпіся хоч ти, швагре.

ХРИСТИНА: — Прошу-ж сідати за стіл.

ПАВЛО: — Треба зпершу закон сповнити. Чи то все рівно... Рушники подаєте і пізнійше. (Василя і Ольгу садять поруч за столом. Ганна і Христина ставлять закуски. Павло наливає горівку у чарки. Всі сідають). Дай же вам Боже, діти, щастя, здоровля і довгого життя. Бажаю вам ладу і любови на потіху нам старим. Тобі, сину і вам, дружки, щасливо перебути війну і здоровим повернути прогнавши ворогів з рідної землі. А нам, свахо, тішитись щастям своїх дітей, —та позволь Боже діждати і внучат няньчити.

ВСІ (за виключенням молодих): Дай Боже, дай Боже!

ХРИСТИНА: — Я і не вмію до ладу поздоровляти. Щастя вам Боже у ваших намірах. Тобі, дочко, бажаю бути люблячою і вірною жінкою, та послушною невісткою, проживати у гаразді і любові, та і нас старих доглядати (плють і наливають знову).

МИКОЛА: — А я побажаю всім того, чого кождий собі бажає. Нехай погинуть наші вороги, немов сніг на весні...

АНДРІЙ: — Що-ж би мені мудрого сказати? (до Василя і Ольги). Дай Боже погуляти добре на вашім весіллю, та і мені як найскорше одружитися.

МИКОЛА: — От так встругнув — себе тільки не забув...

ГАННА: — Нехай наше приятелювання ще більше зміцниться...

АНДРІЙ: — Ну, Василю, за тобою черга...

ВАСИЛЬ (встає): — Дякую за побажання... (Здалека долітає спів „Ой видно село, широке село під горою”. В продовженню промови Василя спів стає чути чим раз голоснійше і так же повільно стихає. Першу пісню змінює „Гей ну, братя, до зброї Москву воювати”. — При закінченню промови спів розлягається попід вікнами). — Чуєте спів?... То іде українське військо на фронт... Ідуть сполучені полки армій Великої і Галицької України у бій з північним ворогом... Великою ціною, ціною крові і життя приходиться видирати з рук ворога кожду пядь Української Землі. Без боєвих засобів, виснажені і обдергті ведуть наші полки кроваві змагання за поліпшення долі народу... Що-ж їх веде? Що

заставляє тих голодних людей віддавати життя за мрію, котрій може і не суджено здійснитись, — заставляє навіть під направленими у груди цівками ворожих крісів сповідувати своє „вірую”, згірдо відкидати ворожі пропозиції о дарованню життя і свободи за зраду тої Мрії? Їх заставляє чинити так безграниця любов до рідної землі, непереможна віра у правду свого діла... Та віра недопустила роспути в їх ряди тоді, коли вони були тісно обляжені переважаючими ворожими силами у численних чотирокутниках і колах смерті, коли з усіх сторін вже чути було відгомін бою, — та віра привела на Велику Україну і витиснену Поляками армію Галицьку і веде їх вперед, не зважаючи ні на які жертви і перешкоди... Чи не тяжко було Галицьким стрільцям кинути домівки і родини на поталу рознузданій шляхті і йти на поміч Наддніпрянській армії проти нового ворога, і то ворога, котрий годився помогти їм прогнати Поляків з Галичини, з їх, сказати, властивої вітчини. Тяжко, та міцна в них була віра... Вони уступили перед силою, але не зложили зброї перед ворогами, ні явними, ні замаскованими... Завелике в них почуття братерства і солідарності з нами. І доки почуття сі будуть у душах нашого народу, нехай тільки у його вибранців, — доти нам не страшні ніякі кордони, ні вороже ярмо... А може недалеко вже той час, коли Українська армія остаточно стане твердою ногою на границях України, а тоді сповниться мрія соток тисяч тих, що полягли за її вою, за час чвертьстисячелітньої неволі... Наші червоні вороги підлюджають несвідоме біdnійше селянство проти Української влади, — мовляв — се влада богачів — а богачі завсіди піддержують один другого не зважаючи на національність. Неправда... Червоні Москалі забули історію. Хто були Виговський, Дорошенко, Мазепа, Полуботок, або Орлик? Гетьмані, отже люде не біdnі, але не йшли на руку Москві, чи Польщі і де опинилися? А чи-ж у комуністів у владі тільки біdnота? А хто такі „товарищи” Поліванов, або Осінський, або і наш київський комуніст, бувший член Центральної Ради Пятаков? Перший бувший царський військовий міністер, другий московський князь Оболенський, а Пятаков син цукровара-міліонера... Тільки большевики своїх затаюють. Не розходитьсѧ їм о правду, лиш о українську пшеницю та вуголь, без котрих Москві не вижити... І ми ідемо в армію,

щоб хоч частинно причинитися до діла визволення. Раз почуваємо себе Українцями, то і мусимо видобувати українську землю з хижих наїздницьких пазурів... Від себе побажаю вам всім бачити себе вільними громадянами у вільній і незалежній Українській Державі.

ВСІ: — Дякуємо... дякуємо... Нехай живе Україна....

ОЛЬГА (встає): — Не вмію я говорити, та і від себе скажу кілька щиріх слів. Від душі бажаю вам дружки, і тобі мій суджений, відважно боронити нашу волю. Ідіть звільняти забруджений московськими личаками наш родючий чорнозем, дайте спромогу українському селянству спокійно віддатися заповіданій дідами-прадідами хліборобській праці. Ідіть і вертайте окритими славою, переможцями. Нехай ні один озброєний ворог не зістанеться на наших землях. (По вулиці проходить військо). — Ідуть. Може і голодні, і перетомлені, та з байдорою боєвою піснею... А наші селянє навряд, чи дадуть їм перекусити... Припаси для червоних Москалів зберігають. Будуть каятися вони колись, та коби не було запізно.

ХРИСТИНА: — А і правда, треба винести козакам хоч хліба і молока, підживити хоч голоднійших. (Ганна і Микола беруть хліб і хочуть виходити). Заждіть — я ще візьму молока, та і сала найдеться трохи. (Виходять. Андрій іде з ними. По хвилі Христина вертається).

ПАВЛО: — Та і я погостив би їх як слід. Але що в такій причині, то вже нехай вибачають на сей раз. Я своє на доложу. А тепер і до заручин берімся. Виймай но там, до ню, що для нас наготовила.... (Ольга з Христиною виходять).

ЯВА 4.

Павло і Василь.

ВАСИЛЬ: — Прошу вас, тату, не будьте дуже строгим до Олі і її матері. Заопікуйтесь ними як рідними. Як розпізнаєте їх ліпше, то ручуся, що будете ними вдоволені. Тільки на перших часах може бути недолад. Нове становище, а Ольга ще дуже молода та вразлива і горда... Можливо, що і не так часом зробить, як би належало... Треба вибачити...

ПАВЛО: — Не бійся, сину, все буде гаразд. Коби лиш

ти повернув здоров як скорійше. Я з людьми вмію обходитися. А Ольгу буде поучувати мати. Хатне господарство здам все на них, то і мені клэпоту не буде. А у полю і з людьми оброблюся. Сим не журися.

ВАСИЛЬ: — Щиро вам вдячний, тату. Я сподіюся, що у вас буде лад і взаїмна пошана. Але людці підбріхуватимуть, аби нелад посіяти. Заздростять їм дуже. Я вже чув...

ПАВЛО: — Хібаж я брав коли до серця людські пашечування? Будь спокійний, я заопікувати-мусь нею як рідною дитиною. Обіцяю тобі. Ну, а мати вже чайже не молода, опіки, чи поучувань не потрібувати-ме. Я, от випроваджу тебе, та ще нині і перевезу їх до себе, та ще нині зім вечерю зготовлену жіночими руками. Досить самі капарились коло печі...

ВАСИЛЬ: — Дякую, тату. (Входять Ольга з рушниками на таці, за нею всі, що були в яві третьій).

ЯВА 5.

Ті, що у 3-ій яві.

ОЛЬГА (підходить до Павла з поклоном).

ПАВЛО (бере подарок): — Дякую тобі, доню, за подарок.

ОЛЬГА (перевязує Миколу і Андрія рушниками. З вулиці чути спів):

Іхав „коzак” на війнонъку,
Прощав свою дівчинонъку: —
Прощай миленька,
Чорнобривенька —
Я йду в чужу сторононъку.
Дай ми дівчину хустину —
Може я в полю загину —
Темної ночі,
Накриють очі —
Лекше в могилі спочину.

(Пісня затихає).

(Під час співу другого куплету Ольга перевязує хусткою руку Василя. Всі стоять посумнівши, немов у передчустві недоброго. Здущуючи плач, Ольга відходить від Василя).

МИКОЛА (про себе): — Ну, і пісня... Немов про них зложена. І треба-ж було воякам якраз у такий час її заспівати...

АНДРІЙ (до Миколи): — Ат, не робися пророком. І так бачиш, як всі посумніли? Військо іде селом, то для дівчат співає, не знаєш? Хіба-ж вояки знали, що тут якраз в час пісні дівчина давала хустину нареченому?

МИКОЛА: — Що ти не кажи, але тут є таємна пересторога...

АНДРІЙ: — Отакої... То виходить, що нам не треба з села рухатись... Будь що буде... Долі не оминеш...

ВАСИЛЬ: — Чого-ж ви так посумніли? Пісні перелякалися? (Сміється). Козаки певно побачили дівчат, то для них і заспівали. Військо-ж не знає, що наше село не варта пісні, а хіба бука. (До Ольги): Не плач, кохана, не бійся, я не згину на війні. Поверну до тебе наперекір всім пісням на світі. (Ольга плаче ще дужче).

ПАВЛО (сумно): Не побивайся, дитинко. Бог дастъ, Василь поверне з війни живий і здоровий... Чого-ж завчасу плакати? Перейдете з мамою на нове господарство, та і будемо в купці дожидати Василя. І не счуємося, як час пролетить.

МИКОЛА (до Андрія): — Ну, сповнили закон, та мабуть і прощаєтися зі своїми пора іти. Та нам тут і не місце тепер...

АНДРІЙ: — Пора. Час не стойть. Щоб через яку годину вийхати. Ну, прощайте... Може зробив вам яку приkrість коли, то вибачте... (Микола і Андрій прощаються з Павлом і Христиною. Ганна сумно прощається з Василем).

ПАВЛО: -- Бувайте здорові, хлопці. Щасливо повертайте... (Христина плаче).

МИКОЛА (до Ольги): Бувай здорова, товаришко. Та не сумуй... Гляди, щоби до весілля не змарніла. Ми ще потанцюємо на вашім весіллю, аж обцаси повідлітають. (Прощається з Ольгою — до Василя): А ти, товаришу, не обавляйся...

АНДРІЙ: — Прощавайте всі. Не споминайте лихом... (Микола, Андрій і Ганна виходять).

ПАВЛО: — Щаслива дорога. Бажаю вам всого доброго...

ЯВА 6.

Павло, Христина, Ольга і Василь.

ХРИСТИНА (крізь сльози): — Невесело скінчилися заручини... Були старости, тай пішли. (Василь стоїть задуманий).

ПАВЛО: — Сумний початок, за те конець веселий буде. Що ж робити... Часи такі настали...

ВАСИЛЬ (бере Ольгу за руку — підходять до Павла): — Благословіть нас, тату...

ПАВЛО (кладе руки на голови): — Нехай Всемогучий благословить вас всім добрим і доведе до щасливого подружжа, діти мої... (Підходять до Христини).

ХРИСТИНА (крізь сльози): — Бог нехай благословить і зединить вас, як і я благословляю...

ВАСИЛЬ: — Прийми-ж і від мене, моя суджена, знак моєї любові до тебе і запоруку вірності. (Надіває перстень на руку Ольги, та дає йому свій. Павло щось потихо говорить Христині і обое виходять).

ЯВА 7.

Василь і Ольга.

ВАСИЛЬ (бере Ольгу за руки): — Батьки наші вийшли, здогадалися, що нам хотілосяб проститись на самоті. (Пригортав Ольгу до себе): Гляди-ж, не тужи за мною. Я поверну незадовго, ось тільки червоних прогонимо, та і одружимось... Підучуйся, книжок у мене не бракує... До роботи батько тебе не буде силувати... Не плач, отри свої очіннята... До побачення-ж моя пташко... (Обнимав Ольгу).

ОЛЬГА (твердо): — Іди з Богом, любий... Бажаю тобі успіху. Пиши частійше... (Василь збирається виходити. Ольга обнимав його і припадає до грудей).

ВАСИЛЬ: — Дружино моя, кохана...

ОЛЬГА (здіймає хрестик з шиї і надіває його Василеві): — Візьми, любий... Я не можу дати тобі нічого більш дорожшого...

ВАСИЛЬ: — Дякую тобі, голубко. Для мене се найцінніший дарунок. Ти носила його на своїх грудях...

ОЛЬГА: — Я ще піду з тобою, як виїзджати-меш...

ВАСИЛЬ: — Не треба показувати людям своєї печалі. Ще тішитись будуть з твоїх сліз... До побачення-ж мое серденько... (Цілує. Ольга заходиться плачем припавши до грудей Василя. Василь піднимає її, садить на лавці, рознимає її руки і скоро виходить).

ОЛЬГА (розпучливо): — Вернися... (Зривається і біжить до дверей). Вже пішов... (Здержуочи ридання дивиться на перстень). Пішов... (Клякає перед образами): Творче Небесний! Коли Ти чуєш наші молитви, зглянься над моїм милим, охорони його від небезпеки... Коли-ж йому суджено вмерти від руки ворога, дай мені силу його смерть відплатити.... (Тихо молиться).

З а с л о н а.

ДІЯ III.

Сцена — Окраїна ліса. Ніч. Василь і Микола на чатах.

ЯВА 1.

ВАСИЛЬ (притишено): — Що за причина, що звязкового так довго нема. І четверть версти нема до нашої пів сотні, звязковий повинен би вернутися вже пів години тому. Може червоні його захопили?...

МИКОЛА (також тихо): — Я не думаю, чули-б стріли... Андрій не такий, щоб здався без бою у полон. Перемучений дуже, може де сів спочити, та і заснув. Вже близько дві добі без сну, і все на ногах... Я сам ледво стою. А спати як хочеться...

ВАСИЛЬ: — А я, думаєш, ні? Ось, може прийде друга частина нам на зміну... Тоді виспимося за всі часи...

МИКОЛА: — „Казав пан, кожух дам” — таке воно і з зміною... Ким нас замінять, тифозними виздоровцями? А „паничики” з Камянця на фронт не підуть, — попримазувалися до непотрібних урядів... Маємо тільки ріжких установ, що на всю Европу вистало би, не то на сих півтора губернії...

ВАСИЛЬ: — Не наше діло критикувати. Будьмо задоволеними тим, що ми виконуємо свій обовязок.

МИКОЛА: — Обовязок... Чому його не виконують ті, що нам повсякчасно торочать про обовязки? Не доросла ще наша інтелігенція до керми державою... Але.... Дивуюся я тобі, Василю, — звідки у тебе сила береться? Ти такий неподібний до старшин з наших „паничів”... Все-ж таки ти підпоручник, а ти скрізь і всюди все перший.... Перший у наступі і останній у відступі. Не бережеш ти себе... Ось і тепер — людей положив спати, а сам стережеш їх спокій... Та ще і нікого не хотів брати з собою — ледво вже я з Андрієм впросилися.

ВАСИЛЬ: — Хлопців шкода. Виснажені вже дуже. Без їди і без відпочинку цілими добами обходимося. Се-ж молодики, майже діти ще... Та і не здисципліновані ще добре, і так треба підвіляти їх видержці. Післав би на чати кого з них, ще поснули би, а тоді не то, що вартівників, але і півсотню

сплячу Москалі могли вирізати. Як стою сам, то бодай певний, що на моїм відтінку ворог не прокрадеться.

МИКОЛА: — Вони молоді, а буцім то ти богато від них старший.... Може на рік, на два...

ВАСИЛЬ: — Я вже старий досвідом, товаришу, а се рекруті. Сих кілька місяців нашої служби можна рахувати за рік кождий місяць... Приходиться виконувати головоломні завдання, і бачиш сам, досі ми виходили з честю зі всякої халепи. Се у значній мірі завдячую і твоїому хисту, Миколо...

МИКОЛА: — Ой, не кажи... Я вже так зневірився, що готов плюнути на все і втікати до повстанців, або і до дому... З якими силами ми беремося воювати? Виставляємо проти ворожих полків чету, найбільше сотню напів-заморених людей, а при начальній команді сидять без діла тисячі синків наших численних достойників. Чому-ж Головний Отаман не відпровадить їх на фронт до роботи? А така піддержка по-правила би наше становище... Не люблю я його...

ВАСИЛЬ: — Реальної сили він не має. А наши політиkeri обробляють свої діла поза його спиною, та й відома річ, обсадилися своїми родичами та приятелями. В теперішній час на місце Головного Отамана потрібна людина залізного характеру, щоби не тільки видавала накази, але вміла і суворо карати за їх невиконання... Просьбами, чи відозвами наш народ не піднімеш... Знов же — всім і не догодиш, все будуть невдоволені. І я нє виную Головного Отамана. Та і нема другої, настільки популярної людини, котра змогла би його замінити. Чи люблю його — інша річ. Але він є Головним Отаманом — його накази для мене закон.

МИКОЛА: — Все се дуже добре... Тільки біда, що ми програємо. Ось, скоро останній клапоть рідної землі будемо змушені залишити... А в дома ждуть нашої помочі.

ВАСИЛЬ: — А чи-ж у дома вороги дадуть нам спокійно жити? Мусимо зіставатися в армії до кінця. Або переможемо, або...

МИКОЛА: — Погинемо.

ВАСИЛЬ: — Може... Чи-ж не ліпше гинути зі зброєю в руках, чим бути застріленому большевицькою наволоччу де небудь на тюремнім подвір'ю?

МИКОЛА: — І то правда. Але коли прийде до програ-

ної — ми проберемся у свою місцевість і там будемо організувати повстання. Добре?

ВАСИЛЬ: — Нехай буде і так... Заговорилися ми щось... А Хміленка таки нема. Іди ти, Миколо, довідайся, що там з ним сталося...

МИКОЛА: — А якже ти, зістанеш сам?

ВАСИЛЬ: — Наколи що завважу, чи буде небезпека яка — відстрілюватимусь і відходитиму, а ти на стріли заалармуєш півсотню і з четою будеш іти мені на зустріч.

МИКОЛА: — Воля твоя, а я тебе самого тут не зіставлю. Підемо оба...

ВАСИЛЬ: — Ми полишимо становище, а червоні можуть пробратися лісом до самої пів сотні. Наказ, товариш...

МИКОЛА (стає струнко): — Слухаю, пане поручнику. (Відходить).

ЯВА 2.

ВАСИЛЬ (прислухується крокам Миколи): — Пішов. Може за яких 15—20 мінут поверне... Ох... Хочеться спати... (Павза. Заточується і чуть не падає). Задрімав я, чи яка біда... Треба рухатися, стоячи на місці і засну чого доброго. (Ходить взад і вперед). Не тільки ти, Миколо, зневірився в успіх нашої боротьби. Нам виходу вже нема — або відходити на чужину, або погинути... Та чи приймуть нас сусіди, то ще загадка. Будуть боятися, — вони також загарбали спорі шматки української землі. Можливо і огнем прививають... Настає останній акт нашої визвольної трагедії... Козаки гинуть у нерівних змаганнях, а суспільство і не рухнеться. Верховоди наші втікають за кордон мов миші з потапаючого корабля, а нас, недобитків, залишають власній долі... (Павза). Забрати хлопців, та до дому пробиратися? Ні, буду до кінця... (Задумується). Як то живуть мої рідні під червоною владою — на волі ще, чи може уже у большевицьких підвалах, а може і замучені. Селяне певно донесли, що я пішов добровільно в Українську Армію. На донощиків наш народ богатий, і рідну маму продастъ за копійку... Завелика несвідомість в низах, а і провідні верстви патріотизмом лиш маскуються, закривають свої шкірні інтереси.... (Павза — починає дніти). Ось, і на день вже займається Люде смачно сплять тепер, а я вже дві добі і очей не заплю-

щив... Лягти-б та заснути, нехай що хоче, те робиться.... (По хвилі). Я засну, а на мою охорону сподіються кілька-десять козаків... Сором, брате... Потерпи ще годину, дві, та і ти підеш на відпочинок... (Мовчки ходить обсервуючи місцевість. По хвилі чути шорох — Василь швидко обертається з крісом на поготові): Хто іде? (З заду наскакує на него червоноармієць. Василь прикладом кріса відбиває його. З другого боку на него наскакують двох. Василь стріляє — один червоноармієць падає. Оставші два вимірюються у Василя і стріляють. Василь успіває вистрілити одночасно — другий червоноармієць падає, падає і Василь. За сценою чути голоси — третій червоноармієць втікає. По хвилі козаки пробігають далі, а Микола вибігає на сцену).

ЯВА 3.

МИКОЛА (кричить): — Обшукуйте ліс хлопці... (Розглядається за Василем — занепокоєно): Василю! Де ти? (Шпортається о труп червоноармійця). Се ти, Василю? Що сталося?

ВАСИЛЬ (слабим голосом, уривано): — Се Москаль... Я тут... Пішли повідомлення до сусідних сотень.... щоб малися на увазі... Іх варта певно захоплена червоними... Де Андрій?

МИКОЛА (підходить, нахиляється над Василем): — Василю! Братику рідний... Ти ранений?

ВАСИЛЬ (уривано): Ранений... Тяжко.... В грудях страшно... пече.... Дихати не можу...

МИКОЛА (сумно опускає голову): — Треба хоч забандажувати... (Виймає бандаж).

ВАСИЛЬ: — Не треба.... не поможет.... Я вже чую... Груди прошилі.... кулями... Смерть надход... дить...

МИКОЛА: — Ні, ти ще будеш жити...

ВАСИЛЬ (з трудом виговорює слова): — Не втішай... Там найдеш... перстінь... віддаш Олі... Я її лю... бив... що-ж... Не судилося... Скажи... Нехай не поби... вається... Батькові скажи... я умер... на посту... не зрадив... на... роду... Нехай прийме... Ольгу за... доньку... Покинь... мене... роби рос... порядження... Про...щай... бра...те... (Замовкає).

МИКОЛА (термосить Василя — розпусливо): — Василю... що-ж я робити-му без тебе?... Василю! (Приглядається)

ся). Що, вмер?... Невже-ж так скоро? (По хвилі): Прощай, брате... Вічная тобі память... (Цілує Василя в чоло). Я був твоїм боярином на заручинах... А тепер мені доводиться вінчати тебе... та не з милою, а з темною могилою... (Отирає сльози). Сповнилося пророцтво... (Співає сумно):

Дала дівчина хустину —
Козак у полю загинув —
Темної ночі,
Накрили очі
Лише в могилі спочив він...

(Виймає з кишені Василя подаровану Ольгою хустку і накриває нею лице убитого. Підходять двох селян): Вам що?

ЯВА 4.

1 СЕЛЯНИН: — Та ми підводчики, пане... Просимо відпустити нас до дому... Ми вже по три дні, як з дому, не знаємо, що там сталося без нас... Хотіли просити старшого...

МИКОЛА (показує на тіло Василя — гірко): — Ось наш старший... просіть його... (Гнівно). Люди життя своє віддають за вас, а вам страшно жінок на три дні покинути... Геть мені з очей, бо... (Хапається кріса. Селяне перелякано відступають. По хвилі — лагідно): Зараз копайте могилу, а тоді дістанете перепустки до дому...

2 СЕЛЯНИН: — Та нема чим копати, пане...

МИКОЛА: — Там на возах знайдете чим... Рухайтесь скорш... (Селяне відходять. Микола іде за сцену у протилежний бік. Звідтам долітає його голос): Перший рій лішиться на чатах, а решта збирایтесь на погріб команданта... Двох козаків піде до лівобічної сотні з повідомленням, що на їх відтінку червоні зняли пости... Зістанетесь там, аж поки не наладиться звязок, бо ми відійдем звідси. Перший рій почувши сальву буде відходити на сполучу з півсотнею... Десятники, роспорядіться... (Вертає на сцену. Підходять селяне з лопатами).

1 СЕЛЯНИН: — Де-ж копати могилу?

МИКОЛА (оглядає місцевість): — А ось, хіба на тім горбку під лісом. Скорійше копайте... (Селяне відходять).

ГОЛОС (за сценою): — де командант відтінку?

ГОЛОС СЕЛЯНИНА: — Командант вбитий... Там, ось, мабуть його заступник, чи що... (Входить козак).

ЯВА 5.

КОЗАК: — Наказ з курінної команди... (Подає Миколі пакет).

МИКОЛА (виймає наказ, підписується на коверти і вertasє останню козакові. Читає наказ про себе): — Відступаємо далі, значить... (До козака): Передайте командантові куріння, товаришу, що ми задержимося на годину. Поховаємо команданта... Попросіть зголосити у полковій команді, що підпоручник Задорожний вбитий — нехай пришлють якого старшину на його місце... Писати рапорт мені нема як... Не забудьте, товаришу... Можете іти...

КОЗАК: — Слухаю... (Салютує і відходить).

ЯВА 6.

МИКОЛА: — Відходимо... Щасливий ти, брате, що вмер з вірою в ідею, — будеш хоч лежати у рідній землі, а у мене нема уже і тої віри... Здатися хіба на ласку ворогів, або втікати... Куди? До кого? Хто прийме нас, виголоднілих, обдертих, нещасливих недобитків... (Павза). Трох нас пішло, а тепер один я зістався... Що-ж скажу я твоїм близьким, коли доля ще зведе нас до зустрічі?... Ні, не піду я до дому... Заберу хлопців і буду мститись червоним за твою смерть... Все рівно вже боротьба програна... (Мовчанка). Без почестей, без салюту тебе хоронимо... Лише невелика могила свідчити буде про те, що тут поляг оборонець рідної землі... А може вороги зрівнають і могилу, щоб і сліду ніякого по тобі не зісталось... Прости, брате... (Сидить у тяжкій задумі. Входять селяни).

ЯВА 7.

1 СЕЛЯНИН: — Яма вже готова, пане...

МИКОЛА (стрепенувшись): — Готова? Беріть тіло і несіть до ями... Я піду скличу козаків на прощання...

2 СЕЛЯНИН (показує на трупів червоноармійців): — І сих також брати?

МИКОЛА: — Їх поховають і червоні. Нам нема часу, зараз відходимо. (Виходить).

2 СЕЛЯНИН: — Бач, сих і ховати не хоче... Шорсткий дуже... Кріса хапається....

1 СЕЛЯНИН: — Мовчи, бо почує, та і мені через тебе дістанеться. Хоче чи ні, діло його...

2 СЕЛЯНИН: — Не почує... (Передразнює). Люде життя віддають, а вам страшно жінок зіставити... А хіба ми їх просимо віддавати? Вони воюють, а нам спокою нема... То у підводи вигонять, то військо на кватиру приймай... Коби вже большевики прийшли, може спокій буде... Нам все рівно під ким не жити...

1 СЕЛЯНИН: — От не балакай... Дадуться в знаки і большевики. Бери мерця, та понесемо... (Підходять до тіла Василя).

2 СЕЛЯНИН: — А дивись... Шовкова хустка... Видно з богацького роду був... Ет взятиб для жінки...

1 СЕЛЯНИН: — Тьфу на твою дурну голову... І мертвого готов обірати... Чи ти душі не маєш? Стидався-б...

2 СЕЛЯНИН: Та я що, я-ж нічого... То берім... (Виносять тіло Василя).

З а с л о н а.

ДІЯ IV.

Сцена та сама, що у 2-ій дії.

ЯВА I.

(Ольга і Ганна бідно убрані і змарнілі. Вечір).

ОЛЬГА: — Самітними остали на світі... Іде зима, а у нас ні дров, ні хліба. Люде цураються нас, а влада допікає чим раз гірше. Чи-ж то через те, що наші близькі пішли на службу до Української Армії?... Пішли і невідомо, що сталося з ними. Може перейшли у чужину, а може і в сирій землі уже... Василю, Василю, де ти тепер? Приди подивися на наше життя, нашу муку... Ти тепер і не пізнати би колишньої Ольги... Батько твій умер, а на твоїм добрі засів твій ворог, фільварковий підлизач... Але чого цураються нас люде, Ганно?

ГАННА: — Може бояться червоних. Той проклятий Антін тепер головує у волости. Вже не одного зі світу зігнав, душогуб проклятий... Не минуться йому дарма страдання невинних людей. На него вже острять зуби... Знаєш, мене часто питают, чи нема чутки про наших, — не знаю тільки, може зі співчуття до нас, а може з неприхильності до большевиків. Залили вже всім сала за шкіру. Селян обдирають, а по містах Жиди відкрито торгуєт реквірованими продуктами. Селяне починають нарікати...

ОЛЬГА: — Запізно нарікати... Тоді, як можна було боротися, селяне наші бажали большевиків, — тепер мають бажану владу. Та їм не так ще і зле... Нам біда... Той комісар найгірше дошкулює нам. А все через мене...

ГАННА: — Що-ж через тебе? А завіщо він мою хату спалив? Ще і невинну дитину звів зі світа? Йому потрібна не ти, але запис покійного Василевого батька... Бач, засів на його добрі, хотів би що можна продати, та не купує ніхто, бо вважає тебе властителькою поки не вернетесь властитель правний... На се вони не зважалиби, та непевні, чи большевики не заберуться звідси. Війна ще не скінчена. (Таємничо). Знаєш, ходять чутки, що на Херсонщині опе-

рують регулярні українські відділи, а повстанчі загони ліквідують большевицькі частини по всій Україні. Навіть під самим Київом оперують повстанці — в Подільщині операє Шепель, а і у нашім повіті зявився повстанчий загін якогось Яструба. З нашого села що ночі зникає по кілька хлопців — ті, що батьків їх Лукашук запакував у тюрму з покійним Задорожним разом... Кажуть, що завтра прийде червона сотня у наше село на постій...

ОЛЬГА: — То нам ще погіршає... (З надією). А може то наші організували повстанчий загін?

ГАННА: — А Бог їх знає. Вже зверху чотири місяці не маємо жадних відомостей від них. Може і наші. Як судити по їх дорозі, то вони нашого села не минуть. Вчера, кажуть, у Гуменнім господарили... Певно пробираються з Подільщини на Липовець, або Цибулів... Колиб на Липовець, то загостять таки і до нас...

ОЛЬГА: — Ох, дай то Боже... Піду і я з ними... Терпцю не стає тут жити...

ГАННА: — Що ти кажеш?... Ти, дівчина?...

ОЛЬГА: — А хіба-ж дівчина не потрафить обходитися з крісом? Коби тільки Бог приніс їх сюда...

ГАННА: — То, мабуть, місцеві повстанці. Больщевицькі газети пишуть, що наша армія розбита. А останки втікли у Польщу...

ОЛЬГА: — Може бути... Але боротьба ще не скінчена. Ще большевики втікати-муть звідси... Нехай но весна настане... (Входить Антін, добре убраний і при зброї)..

ЯВА 2.

АНТІН (остро): — Хто втікати-ме звідси? Ви тут змовляєтесь петлюрівське кодло, сподієтесь, що ваші петлюрчики вернуться? Недочекання ваше... Я чув все... Нехай но ваші петлюрівці покажуться тут, зараз відпроваджу в чрезвичайну комісію, — там застрілять як псів... Коби я тільки дістав їх у свої руки... Але вони хитрі. Певно втікли з Петлюрою до Польщі... Чекай, чекай, Ольго свого жениха. Може вже оженився де з Полькою... Ти мусиш вийти замуж за мене, інакше біда вам всім... Я довго вам терплю...

ГАННА: — Не лякай бідою, ми не з полохливих... Най-

демо управу і на тебе... Думаєш як ти волосний комісар, то вже і вищих від тебе нема?

АНТИН: — Не перебивати, коли я говорю, ти стерво петлюрівське!... Знаєш хто перед тобою?

ГАННА: — Знаю... Душогуб... Вбийник моєї дитини... Підлизач жидівський.

АНТИН (поривається до Ганни. Кричить): — Як ти смієш мене зневажати... Ти... ти...

ОЛЬГА (стає між ним і Ганною): — Тільки посмій ударити — не поможе тобі і твоя зброя. Чи ти вмієш хоч нею орудувати, що обвішався як те опудало. Зброя лицює тобі, як корові сідло... Ще й остроги начепив на щось... О, знаю, се щоб мені ліпше подобатись.

АНТИН: — Мовчи, коли не до тебе говорять...

ОЛЬГА: — Мовчи ти... Хочеш присилувати мене вийти за тебе замуж? Скорше на твоїй долоні волосся поросте, чим я буду твоєю жінкою. Забрав Василеве майно, та піячиш з сільськими роспustницями, думаєш біdnістю мене змусити? Не вдасться тобі... Я робила поденно у людей і буду робити, а присилувати мене ніхто не може. Я не для тебе.

АНТИН: — Я родич Задорожного і маю більше право на його майно від тебе. Думаєш, як Задорожний переписав своє добро на тебе, то і будеш користати з чужої сили? Ні... Тепер мое право. Ось, вигнав вас з хати старого назад у сю кучку, а схочу, то і звідси вигоню. Я начальник тепер і куди ти підеш скаржитися на мене?

ОЛЬГА: — На майно покійного Задорожного є правний господар — його син...

ГАННА: — А чого-ж ти хочеш користати з чужої сили? Ти-ж комуніст, власності не признаєш...

АНТИН: — Не твоє діло, хто я є... Кажу вам в останнє: Як не віддасте запису — погано буде з вами...

ОЛЬГА: — Не дістанеш...

АНТИН (кричить): — Як то не дістану? Я власть, начальство... Совітська влада значить... А совітська влада се примус, се „тироль” — понімаєш?

ОЛЬГА (насмішливо): — А може і шторія ще, не тільки тироль. Навчися хоч добре вимовляти терор, а тоді страшити-меш терором. Знаєш де то є Тироль?

АНТИН: — Мені і не треба знати... Як я кажу, так має бути... Я маю силу... Сам товариш Блюмкес зі мною за пані-

брата... А ви знаєте, хто він є? Районовий комісар, можна сказати хазяїн пів повіту.

ГАННА: — От, найшов чим хвалитися — приятельством з Жидом. Може вже ти і на Блюмкесову віру пристав?

АНТИН: — Що значить віра? Віра значить попівський обман...

ОЛЬГА: — Ах, як скоро просвітився за радянської влади. Чи навчився хоч підписатися?...

АНТИН: — З вами по доброму не договоришся... Як не віддаш запис завтра вижену вас. Арештую і відпроваджу у тюрму... Не хочеш бути жінкою комісара, ще за коханку напрошувати-мешся...

ОЛЬГА: — Не діждеш... З тебе вистане роспustниць...

АНТИН: — О, яка свята... Буцім я не знаю, що ти була коханкою Василя Задорожного, а далі стала коханкою стального... Від сина до батька... Вже-ж не дарма він подарував тобі своє добро...

ОЛЬГА: — Вон, гидото... Можеш що хочеш видумувати на мене, а твоєю все рівно я не буду...

АНТИН: — Побачимо... В тюрмі ти заспіваєш інакше...
(Входить Христина з мішком за плечима).

ЯВА 3.

Попередні і Христина.

АНТИН (глумливо): — Як, стара, подобається заробляти по гарцеві бараболь? То тобі не у Задорожного на готовівенькім господинею бути. Подякуй своїй доньці, що тепер бідуєш на старости літ. Не хочете мене слухати, погинете як мухи.

ХРИСТИНА: — Ти знов прийшов сюди затроювати наш спокій? Геть звідси...

АНТИН: — Не маєш права проганяти. Я начальник, куди забажаю, туди і зайду... Мені треба знати як живе довірене мої опіці село. (Оглядає хату). От ваша хата може завалитися — мусите вибратися з неї...

ХРИСТИНА: — Після дошу в четвер... Бачиш, який опікун найшовся. Обдираєш селян, та жидів випасуєш... Зажди, прийде і на тебе лихо...

АНТИН: Що? Ви мені будете погрожувати? Яке то лихо? Кажи! (Приступає до Христини).

ХРИСТИНА: — Ходи, ходи. (Хапає коцюбу). Я тут тобі очи виберу... Хочеш знати, яке лихо? А от у повіті є вже українські повстанці...

АНТІН: — То ти ждеш петлюрівських бандитів?

ОЛЬГА: — Ну і ждемо...

АНТІН (верещить): Арештую... В тюрму сволоч...

ОЛЬГА: — За короткі руки арештувати. Ти мене одної боїшся.

ХРИСТИНА: — Бач, обвішався зброєю, немов на півсотню вояків іде, а не до жінок. Чи ти і спиш зі зброєю боязуве?

АНТІН (злісно): — Будете насміхатись, ходи-ж сюди... (Хапає Христину і тягне до дверей. Ольга і Ганна відбирають. Антін вихоплює револьвер). Не підходіть, бо застрілю. (Ганна хапає його і хоче звалити з ніг. Ольга і Христина стараються відобрести зброю. Антін стріляє і Христина падає на Ольгу). А з вами я вже справлюся. (Валить Ганну, а Ольгу тягне до виходу. Ганна вчепилася Ольги і тягнеться за нею по долівці. Двері раптом відчиняються і вскачує Микола та двох повстанців з крісами).

МИКОЛА: — А тут що таке? (Антін перестрашений хоче проскочити в двері. Його хапають повстанці і обезброяють). О, товариш комісар воює тут з жінками. (Ольга і Ганна кидаються до Христини).

ОЛЬГА (термосить Христину): — Мамо, мамо... Вмерла... Дивись, душогубе.. (Плаче припавши до матері).

ГАННА: — Миколо! То ти... (Пріпадає до него). Ти живий, вернувся?... Боже, що ми тут витерпіли... (Плаче).

МИКОЛА: — Я, жінко... Я все знаю... Пізнійше будемо балакати... Що тут було?

ГАННА: — Отсей душогуб застрілив матір Ольги... Хотів нас арештувати... Хату нашу спалив... Івась згорів... (Плаче).

МИКОЛА: — Знаю... Мені росказували хлопці... (Грізно). То так, товаришу комісаре, проводиши рівенство і братерство у життя? Зараз над тобою суд і росправу вчинимо...

ОЛЬГА (відривається від Христини): — Миколо! А де-ж Василь?...

АНТІН (трясеться зі страху): — Та я... я нічого. Я не хотя Христину застрілив... Прости, брате... Ей Богу я не виноват... (Микола не звертає на него уваги)

ОЛЬГА: — Де Василь, Миколо? Скажи...

МИКОЛА: — Василь? (до себе). Що-ж я їй скажу? Тут мати вбита... чи не забогато буде для неї...

АНТИН (дрожачим голосом): — Прости, брате... Я мусів робити, що мені наказували...

МИКОЛА (гнівно): — Псе жидівський, ще відрікаєшся... Я вже тут цілий день... Успів вивідати про твої злочини... Кайся перед смертю. Не поможе тобі ніщо...

АНТИН (падає на коліна — плаксиво): — Простіть, пане... Я був дурний... То з дурного розуму...

ОЛЬГА: — Кажи, Миколо... Я здогадуюся.... Він вбитий?

МИКОЛА (сумно): Так, Ольго... Твій жених вбитий ще два місяці тому. (Ольга мовчки відвертається і схиляється над Христиною. В двох з Ганною піднимають Христину і кладуть на лавку. Ольга стоїть безучастно над матірю. Ганна садить її у ногах Христини. Весь час Ольга сидить нерухомо спустивши голову).

АНТИН: — Простіть мені, дурному...

МИКОЛА: — Запізно розумнієш... Забрати його...

АНТИН (підповзує до Ольги, обнимає її ноги): — Прости... Проси мене помилувати... Ти добра, я знаю... Я зрікаюся Василевого майна, твоїм слугою буду... Проси. (Плаче. Ольга немов не чує. Антін підповзує до Ганни): Проси ти...

ГАННА: — Пусти його, Миколо... Він навіть смерти негідний... Других вбивав, а сам умирає зі страху, тільки від думки про смерть.

МИКОЛА: — Щоб знову брався за старе... Котюзі по заслузі... Нема йому прощення... Виведіть його за село і... (Махає рукою).

1 ПОВСТАНЕЦЬ: — Застрілити, отамане?

МИКОЛА: — Завелика честь для пса, шкода кулі... Мотуз на шию і на гиляку... (Антін з зойками падає). Вмій хоч вмерти гідніше, падлюко! Чи то всі комуністи такі боягузи? (Повстанці підводять Антона).

1 ПОВСТАНЕЦЬ: — Ну, ходи, товаришу комісар, ходи, не бійся... Ми тебе делікатно повісимо, і не счуєшся навіть як вже ніжками дригати-меш. Памятаєш, як моого батька розстріляли через твою милість? Ми ще і твого Блюмкеса відпровадимо до тебе... Там вже зустрінетесь на тім світі.

МИКОЛА (остро): — Не глузувати... І глядіть мені, не мучте... Ми не большевики, щоб засуджених мучити... Памятайте... (Входить кілька селян).

ЯВА 5.

2 ПОВСТАНЕЦЬ: — Будь спокійний, отамане... (Ведуть Антона, він плаче — ледви волочить ноги).

1 СЕЛЯНИН: — Іди, кровопійче... Дайте його нам, Миколо... Ми з ним росправимося...

2 СЕЛЯНИН: — Відплатимо за кривди... Не одного він зі світу звів...

3 СЕЛЯНИН: — На шматки розірвати, собаку...

МИКОЛА: — Вже так співаєте? А ви-ж бажали большевиків... Понюхали, чим вони пахнуть?...

1 СЕЛЯНИН: — Натерпілися досить... І внукам і правнукам закажемо... Дозволь нам з ним росправитись...

МИКОЛА (підходить до них): — Лукашук мій полонений і мучити його я не дозволю нікому, зрозуміли? Ми каємо смертю злочинців, але не мучимо... Коли хочете, ідіть і подивіться, як його вішати будуть... (Селяне швидко виходять). Заждіть... Прийдете поможете поховати Христину.

ГОЛОСИ з за сцени: — Добре... Ми зараз вернемося...

ЯВА 6.

Микола, Ганна і Ольга.

МИКОЛА: — Як швидко пішли... Що за вдоволення дивиться, як людину вішають... Нехай собі і злочинця... Дикунська пристрасть... Готові на шматки чоловіка рвати...

ГАННА (сумно): Жадоба пімсти... Лукашук всім вівся в печінки... Він поніс заслужену кару, то і не будемо його згадувати... (Показує на Ольгу): Дивись... Немов скамяніла, нещасна... Богато смутку звалилося на ню... (Підходить). Ольго! (Та сидить непорушно. Ганна бере її за руку). Ольго...

ОЛЬГА (стрепенувшись): — Що?

ГАННА: — Не вбивайся, сестрице... Що-ж... Так тобі судилося... Мертві нехай сплять спокійно, а ми-ж живі... Про життя будемо думати...

ОЛЬГА (байдужно): — Яке вже мені життя тепер?... Сама зісталася на білім світі... Нема для чого мені жити...

МИКОЛА: — Ти не сама, товаришко... Нас є троє... Спокійного життя ми вже не мати-мем, але будемо мстити, криваво платитимем ворогам за смерть наших близьких, та і не тільки близьких, а за всі кривди заподіяні нашому народові... Від нині містъ буде метою нашого життя...

ГАННА: — І у мене розстріляли батька, мати вмерла, і дитина згоріла, а проте якось я пережила. Переживеш і ти... Не вдавайся в тугу, се тобі пошкодить і так ти здоровля не маєш... Тогою не переіначиш того, що сталося... Так вже вам Бог призначив...

МИКОЛА: — І Василь умираючи, просив тебе не побиватись... (Виймає перстень): Ось його останній дарунок... (Дає перстень Ользі).

ОЛЬГА (бере перстень і вибухає плачем).

ГАННА (до Миколи): — Нехай виплачеться — їй стане лекше... Я боялася, щоби вона не помішалася в умі... Де-ж так скамяніти...

ОЛЬГА (перестає плакати): — Де його могила, Миколо? Я хочу знати...

МИКОЛА: — Могила під Літином — коло села... От і забув як село звуться... Та все одно... Ми через кілька тижнів будемо там... Василь умер на чатах, пострілений у груди... Козаків положив спати, а сам стеріг їх сон... Тої ночі пропав без відома Андрій Хміленко. Я був при смерті Василя і сам поховав його... Я вернувся вже з надграницяччя і у Летичівську повіті пристав до загону Шепеля. Тепер з відділом післаний сюда для звязку поміж повстанчими загонами, а по друже, щоб відтягнути увагу червоних від відділів отамана Шепеля... Там концентруються знов наши сили до наступу.... Моїм завданням є наробити паніки і розладу у большевицькім запіллю...

ОЛЬГА: — І я піду з твоїм відділом, Миколо...

МИКОЛА: — Але-ж певно... Підеш і ти, і Ганна... Коли прийдеться і вмерти, то хоч разом...

ГАННА: — Завтра сюди має прийти червона сотня...

МИКОЛА: — Я чув. Вже приготовано все так, що вона не вийде з наших рук. Набоїв у нас мало, роздобудемо трохи, та і зброя придастесь... Хлопці прибувають що дня... Перед днем маємо вийти з села і зробити засідку... А за ніч

мусимо поховати твою матір, Ольго... (Входить повстанець). Варта розставлена, товаришу?

ПОВСТАНЕЦЬ: Так, отамане... На всіх підступах до села...

МИКОЛА: — На дорогах поставте додаткову варту з скоростврілами... Вночі можна сподіватися гостей. А хлопцям скажіть, щоб скучилися у кількох хатах у центрі села... Можете іти, товаришу... (Повстанець виходить. На вулиці гомін. Входять двох повстанців, селяне залишаються в сінях).

ЯВА 7.

1 ПОВСТАНЕЦЬ: — Кара виконана, отамане...

МИКОЛА: — Добре. Можете іти відпочивати. (Підходить до дверей). А ви, люде, чого бажаєте?

ГОЛОСИ СЕЛЯН: — Та прийшли просити приняти і нас до свого загону... Досить ми мучилися під червоними... Терпцю не стає... В огонь і у воду з тобою підемо... Веди нас...

МИКОЛА: — Вже опамяталися? Веди тепер... А чому ви не зголосувалися до Української Армії? Де ви тоді були?

ГОЛОСИ СЕЛЯН: — Дурні були... На большевицькі обіцянки надіялися... Маємо добра того по саме горло... Не докоряй... То вже минулося...

МИКОЛА (по надумі): — Що-ж... Ліпше пізно, чим ніколи... Чи большевики так вам далися в знаки?

1 ГОЛОС: — У мене забрали всю худобу...

2 ГОЛОС: — Мою хату спалили...

3 ГОЛОС: — У мене збіжжа забрали до чиста. Діти з голоду пухнуть...

4 ГОЛОС: — Мій батько розстріляний...

5 ГОЛОС: — А мій і досі у тюрмі...

6 ГОЛОС: — Та й мій... Веди нас з собою...

МИКОЛА: — Добре, я вас візьму... Але у мене зброя не вистане для всіх.

ГОЛОСИ СЕЛЯН: — Зброя є у нас... Завтра ще дістанемо від червоних... Ми самі знищимо ту сотню, аби ти нам вірив... Дай тільки кількох своїх козаків, щоб нами командували...

ОЛЬГА (встає — рішучо): — Я поведу вас у бій з червоними... В моїй голові уложився плян як ту сотню найлекше зліквідувати...

МИКОЛА: — Ти, товаришко?... Коли так, я дам тобі до роспорядимости і своїх козаків. Селяне можуть не видержати бою...

ОЛЬГА (до селян): — Тільки я жадаю безумовного послуху від вас... Обіцяєте?

ГОЛОСИ СЕЛЯН: — Обіцяємо... Обіцяємо!...

ОЛЬГА (наказуючо): — Ідіть ладьте зброю і збирайте охочих... Перед світанком збирайтесь коло церкви. Я буду там...

ГОЛОСИ СЕЛЯН: — Слава нашій Отаманші... (Чути, як виходять з сіней).

ОЛЬГА (до тіла матері): — Від нині я буду мстити ворогам за всі терпіння Українського Народу...

З а с л о н а.

ДІЯ V.

Сцена — повстанчий табор у лісі.

ЯВА 1.

При підняттю заслони гурт повстанців співає:

Вже більше літ двісті, як козак в неволі, —
Понад Дніпром ходить — виглядає долі...

Гей, гей, вийди доле із води —
Визволь мече, козаченка, із біди.
„Не вийду козаче, не вийду соколе,
І рада-б я вийти, та й сама в неволі.

Гей, гей, у неволі у ярмі —
Під московським караулом у тюрмі...

1 ПОВСТАНЕЦЬ: — Що за гарна пісня... А сумна яка, аж слози на очі навертаються...

2 ПОВСТАНЕЦЬ: — Оспівуємо нашу долю...

3 ПОВСТАНЕЦЬ (до гурту): Давайте ще заспіваемо. Але сумну... „У степу могила”...

ГОЛОСИ з гурту: — Давай... починаймо... (Співають):

У степу могила
З вітром говорила, —
Повій вітрє буйнесенький,
Щоб я не чорніла...
Щоб я не чорніла,
Щоб я не марніла,
Щоб на мені трава росла,
Щоб я зеленіла...

ГОЛОС з гурту: — Та що ми все сумні співаемо, аж пла-
кати хочеться... Плакати Гайдамакам не лицює... А ну-но, за-
співаймо бадьорої, щоб настрій трошки покращав...

ГОЛОС другий: — Гайдамаки... Ми також Гайдамаки.
(Співають):

Ми Гайдамаки,
Всі ми однакі —
Всі ми ненавидим пута і ярмо... і т. д.

1 ПОВСТАНЕЦЬ: — А атаманки нема?

2 ПОВСТАНЕЦЬ: — Нема. Пішла десь на розвід...

1 ПОВСТАНЕЦЬ: — Чудна дівчина... Скрізь поспіває сама...

2 ПОВСТАНЕЦЬ: — І відважна не по жіночому... А як вміє командувати... Повстанці в огонь і в воду готові іти за нею. Нащо вже і Яструб здібний, а пішов під її руку... Чув, що селяне росповідають про отамана Орла? Вони і не знають, що той грізний Орел, се молоденька дівчина... Першим її ділом була ліквідація большевицької частини у її ріднім селі... Ані один червоний не втік... (Двох повстанців підводять до гурту Андрія і червоноармійця. Один несе три кріси).

ЯВА 2.

2 ПОВСТАНЕЦЬ: — А ви де сих пташків зловили?

ПОВСТАНЕЦЬ-конвоїр: — Коло Балабанівського шляху... Щось шукали в лісі...

ГОЛОСИ з гурту: — Певно большевицькі звідуни... Підослані нас вислідити... На гиляку їх... (Окружують Андрія і червоноармійця.

АНДРІЙ: — Гріх будете мати, люде... Ми втікли з червоної армії, шукали повстанців, щоб пристати до них...

ГОЛОСИ з гурту: — Знаєм такі байки... Ви не перші.... Не викрутишся, небоже... Повісити їх...

ИНШИЙ голос: — Заждіть отаманки. Вона зробить суд.

АНДРІЙ: — А у вас отаманка, не отаман? Мені селяне казали, що тут у лісі загін отамана Орла...

ГОЛОС: — А тобі що до того?.. Мовчи, бо заткнемо „хавку”...

ДРУГИЙ ГОЛОС: — А може вони і справді втікли... За що людей ганьбити... Прийде отаманка, тоді виясниться хто вони...

АНДРІЙ: — Не сподівався я від українських повстанців такого відношення. Я сам Українець з під Літина і був добровольцем в українській армії, але попав у полон під час останнього віdstупу.

ГОЛОС з гурту: — З якого-ж ти повіту?

АНДРІЙ: — Липовецького...

ГОЛОС з гурту: — Брешеш... Казав з під Літина, а тепер з Липовецького... Не знаєш навіть міст... Ти не тутейший...

АНДРІЙ: — Знаю добре... Я з Липовецького повіту, Ки-

ївської губернії, але Літин на Подільщині від моого села блише чим Липовець...

ДРУГИЙ голос: — А де-ж ти служив? У котрім полку?

АНДРІЙ: — У першім Чорних Гайдамаків...

ГОЛОС з гурту: — А знат же ти там кого?

АНДРІЙ: — Знат. Там служили підпоручник Василь Задорожний і Микола Охрименко... Вони мої товариши... З одного села... (З гурту виходить повстанець).

ПОВСТАНЕЦЬ: — Гей!... Та-ж то товариш наших отаманів... Здоров, брате! (Витаються). А сей, другий?

АНДРІЙ: — Він походить з Чернигівщини... Втік разом зі мною... То Василь Задорожний тут?

ПОВСТАНЕЦЬ: — Вбитий... Тут Микола Охрименко з жінкою і нареченою Василя — наша отаманша... Є з трийцять твоїх односельчан, але тепер у відлучці...

АНДРІЙ (зрадівши): — То ми попали до своїх, Богу дякувати?

ГОЛОСИ (зза сцени): — Отаман... Отаман іде... (Повстанці розступаються. Входять Ольга і Ганна у мужеських уборах і Микола — всі з крісами).

ЯВА 3.

ОЛЬГА: — Шо тут у вас? (Побачила Андрія). Андрію? Ти? Звідки ти взявся?

АНДРІЙ: — Я, отаманко... втік з червоної армії до вас... (Ольга, Ганна і Микола витаються з Андрієм).

МИКОЛА: — То ти тоді попав у полон?

АНДРІЙ: — Так, Миколо... Нас обійшла тоді большевицька розвідка. Напали несподівано на мене, що і голосу не міг подати...

МИКОЛА: — Тої ночі убили і Василя...

АНДРІЙ: — Я чув... Вічна ѹому пам'ять...

ОЛЬГА (сумно): — Ось... Старости зібралися, а молодого не буде ніколи... Ми підемо на його могилу... Буду знасти, де він лежить... (До червоноармійця): А ви?

АНДРІЙ: — Він втік зі мною...

ОЛЬГА: — Треба бути обережним... 'Большевики підсилають до нас своїх звідунів під виглядом втікачів... (До червоноармійця). Звідки ви, товаришу?

ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: — Мое імя Петро Шевчук. По-

ходжу з Чернігівщини... Служив разом з Хміленком у 399 полку 133 червоної бригади.

ОЛЬГА: — Котрого повіту?

ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: — Сосницького, пані отаманко... З села Шабелянова...

ОЛЬГА (до Миколи): — У нас є мапа Чернігівщини?

МИКОЛА: — Є, отаманко. Російська десять верстна. (Шукає у військовій торбіні і подає звинену мапу. Ольга розгортає).

ОЛЬГА: — З якого ви села, я забула...

ЧЕРВОНОАР.: — Сосницького повіту, село Шабелянова.

ОЛЬГА: — Які поблизькі села від вас?

ЧЕРВОНОАР.: — Недалеко яких десять верст на північний захід Сосниця, далі села Велике Устє, Стари і Нові Млини, на схід стація Короп...

ОЛЬГА: — Так...

ЧЕРВОНОАР.: — Коло мого села протікає Десна, а у Великім Устю Сойм впливає у Десну...

ОЛЬГА: — Правда, товариш... Вибачте, що випитую вас... Але наше становище требує великої остережності з невідомими людьми.

ЧЕРВОНОАР.: — Я розумію, пані отаманко, що ви мусите допитувати... і в праві не вірити... Я докажу свою вірність ділами. Дайте мені тільки завдання...

ОЛЬГА: — Добре, товариш... Буду мати на увазі. (До гурту): Накорміть прибувших товаришів...

ГОЛОС з гурту: — А нехай ідуть сюда, коли їсти хочуть. Ясла до коня не ідуть, але кінь до ясел...

ДРУГИЙ голос: — А овес у торбі іде-ж до коня... (Сміх).

ОЛЬГА: — То ідти, підкріпіться. Пізнійше приайдеть до мене поговоримо, що там большевики плянують. (До гурту). Післанців ні звідки не було? (Андрій і червоноармієць мішаються у гурт).

ГОЛОС з гурту: — Не було, отаманко...

ОЛЬГА: Кого не задержали, зараз відпроваджуйте до мене... (Відходить).

МИКОЛА (дивиться по гурті): А ви, Купрієнко, як тут опинилися? Ви-ж на варті...

ПОВСТАНЕЦЬ: — Та, той... пообідати прийшов... Жінка принесла їжу з села...

МИКОЛА: — Бійтесь Бога... Як ви посміли залишити своє становище?

ПОВСТАНЕЦЬ: — Там вартує моя жінка... (В гурті сміх).

ГОЛОС з гурту: — Дядько вартівника у спідниці поставив на своє місце, а сам вилежується тут... Ходім налякаємо її...

ПОВСТАНЕЦЬ: — Піди, попробуй... Вона двом таким як ти дасті раду... (До Миколи). Не бійтесь... Вартувати-ме добре... Моя жінка не аби яка...

МИКОЛА (з усміхом): — Ну, ну.... Але пообідайте, та ідіть змініть її. Нехай іде до дому... Та не обавляйтесь тут... (Підводять сивого селянина і дівчину у мужеськім уборі).

ЯВА 4.

МИКОЛА: — А се що за люде?

ПОВСТАНЕЦЬ: — До отамана прийшли. (Ольга підходить). Ось наш отаман, діду...

СЕЛЯНИН (здіймає шапку): — Я з села Хижні... Висланний просити помочі пані отаманко... Червона карна експедиція господарює у нашім селі... Розстріляли 20 чоловік, пів села спалили... Насилують жінок. Захопили кілька дівчат, та вже по три дні у себе держать... Худобу і хліб реквірують до чиста... Ратуй нас... (Кланяється).

МИКОЛА: — А чому-ж ви опір не ставили?

СЕЛЯНИН: — Не маємо сили... Молодіж забрали в червону армію, а решта по лісах ховається... Спаси наших доньок від наруги... Як Бога прошу... Ти-ж сама дівчина... (Плаче).

ОЛЬГА (по надумі): — Завтра у ночі ми будемо у вашім селі. Ви, діду, зістанетесь тут — проведете нас глухими шляхами... Знаєте куди дійти до вашого села незаваженими?

СЕЛЯНИН: Чому-ж би ні... Я зріс у сих околицях. Але може я пійду попередити своїх?

ОЛЬГА: — Нападемо несподівано... Та і вам з нами безпечніше... (До дівчини): А ти, хлопче? (Приглядається). О... дівчина... З чим ти, товаришко?

ПОВСТАНЕЦЬ-звязковий: — Я прислана з повстанчого штабу з таємними дорученнями.

ОЛЬГА: — Можеш казати з якими... То мої помічники... Писані доручення?

ПОВСТ.-звязк.: — Ні, устні... Я пробиралася через бульшевицькі розташування... Брати щось писане було небезпечно...

МИКОЛА: — А маєте яку посвідку від штабу?

ПОВСТ.-звязк.: — Так. (Подає коробочку сірників). Під паперовою наклейкою моя посвідка...

ОЛЬГА (обдирає папір з коробки і читає про себе): — Дуже добре, товаришко... Говори-ж тепер...

ПОВСТ.-звязк.: — Мені доручено передати, щоби ваш відділ йшов на південний захід — близше фронту. Наша армія враз з новими союзниками роспочала наступ... Наказано зривати мости, нищити телефонні сіти, щоб тим дезорганізувати бульшевицьке близче запілля... Маршрут виробіть самі... Над Бугом вас ждати-ме Литвиненко зі своїм відділом. Бої ідуть тепер між Жмеринкою і Винницею... Більше нічого...

ОЛЬГА: — Українська армія веде наступ з союзниками? Хто ті союзники?

ПОВСТ.-звязк.: — Поляки... Склалася умова між нашим урядом і Польщею... Подробиці угоди ще невідомі...

МИКОЛА: — Не доведе той союз до добра... Уряд сам підкопує собі ґрунт...

ПОВСТ.-звязк.: — Я мушу іти назад... повідомити, що виконала доручення...

ОЛЬГА: — Відпічни, товаришко... Вечером ми вирушимо... Підеш з нами... Ти-ж перемучена... Ганно! Прийми під свою опіку гостю... (Ганна відводить дівчину). А ми зарядимо збірку...

ЯВА 5.

МИКОЛА (кричить): — Увага, товариші.. Отаманка хоче вам щось сказати... (Повстанці скупчуються так, що на сцені видно тільки перший ряд).

ОЛЬГА (по хвилі): — Товариши! Чули самі, що виробляють бульшевицькі карні експедиції по наших селах. Українське населення висилає до нас делегатів, просить нашої помочі, стало бути вірити нам, уважає за своїх оборонців... Чи ми можемо помочі відмовити?

ГОЛОСИ: — Поможем... Хто-ж їх боронити-ме...

— Наробим червоним доброго бешкету...

— Так іх напаримо, що і до нових віників не забудуть...

ОЛЬГА: — Я того сподівалася, товариші... Одержані ще відомості і наказ іти у Подільщину. Наша армія враз з польською розпочала наступ, і нам треба помогти їй операціями у большевицькім запіллю...

ГОЛОСИ (невдоволено): — А відколи то наші злучилися з Поляками?...

— То польські пани будуть іти з нашою армією відбирати маєтки?

— Яка умова поміж урядом і Польщею склалася?

— Може уряд запродав Польщі і наші місцевості?...

— Не підемо помагати польським „уродзоним”.

— Не підемо... будемо бити...

ОЛЬГА: — Тихо! (Гамір стихає). Не знаю подробиць угоди українського уряду з польським. Не думаю, однак, щоби наш уряд віддавав українські землі в посідання Польщі. Уряд не має іншого виходу — або закінчити цілковито боротьбу, або шукати союзника. І от, союзника він найшов, правда також ворога Українського Народу, але ворога не так вже страшного — хоч би тим, що він значно слабший від нас самих. Щоби розбити ворога міцнішого, робиться угода зі слабшим... А коли ми подолаємо з червоною Москвою, то з Поляками легко справимося... Умови не вічні... Та як би воно не було, своїй армії треба допомогти... Та ѹ куда ми підемо інакше? До большевиків? Знаєте самі, що вони виробляють з неповинними людьми, а ми-ж виступаємо проти них збройно і таки добре вже далися в знаки... Кажу вам те, що думаю... Годитеся виконувати наказ — добре, а хто не годиться — може собі іти куди сам знає...

ГОЛОСИ: — Підемо... Але щоб пани не поверталися...

— Гляди, отаманко, щоб до Поляків у пастку не завела... Ми тобі віримо, але...

ОЛЬГА: — Чи-ж ви думаете, що я здатна завести вас у пастку? Хто? Я? Донька бідної вдови-робітниці? Тут є мої односельчане — вони нехай скажуть... Знають мене ще з малих літ... І я-б пішла на зраду? Ні... Коли мені ставите такі закиди — виберіть собі старшого і робіть що хочете... Я більше не отаман вам...

ГОЛОСИ: — Прости нам, отаманко... Ми не хотіли тебе обидити... Підемо з тобою...

— То так, з язика слово зірвалося...

— Не обиджайся... На всяке пчихання не поздоровиш...

— Веди нас, куди знаєш...

ОЛЬГА (по хвилі): — Поведу... Але поки на місці, хочу ще вам щось сказати... Досі у нас панував розлад, не було і тіни дисципліни... Кождий робив, що йому здавалося потрібним... Сором казати — мали місце случаї грабунків населення, знущання, а навіть і самосуди над полоненими ворогами. Сими вчинками ми бруднили повстанчий рух, давали козирь в руки большевикам для агітації... Покажім, що ми не бандити, як большевики нас прозивають, а чесні оборонці українського народу, mestники за наруги спричинені ворогами... Від нинішнього дня тільки я і мої помічники будуть судити ворогів... Хто посміє чинити самосуди, відмовиться послуху — буде жорстоко покараний... Присягніть мені послух, присягніть, що не будете більше плюгавити негідними вчинками нашої Визвольної Ідеї, плюгавити імя Українського Повстанця... Присягаєте?

BCI: — Присягаю... Клянемся...

ЯВА 6.

ПОВСТАНЕЦЬ: — Отаманко! Від Дашиба по Винниць-
кім шляху ідуть червоні в силі куріні... Обшукають ліс...

ОЛЬГА: — Так?! Приймемо-ж гідно гостей... До зброї, товариші... Товариш Яструб з Липовецько-Уманською сотнею зробить засідку в яру... Решта за мною... Не галасувати!... (Ольга і повстанці біжать через сцену).

З а с л о н а.

ЖИВИЙ ОБРАЗ.

На сцені могила з березовим хрестом прибрана цвітами. На хресті вінок і табличка з написом: „Гідпоручник Василь Задорожний. — Поляг у боротьбі за визволення У-

країни 1919 року". Ольга (в однострою) сидить на могилі в глибокій задумі. Півколом стоять: Микола, Ганна, Андрій, полонений червоноармієць, селянин-делегат і повстанці. Під час відслонення сцени співають:

Заквітчали „Гайдамаки”	Не високий хрест з берези
Козацьку могилу,	Заплели віночком,
Замісць мали заквітчати	Замісць мали заплітати
Козацьку милю.	Косу барвіночком...

I пісочком висипали
Стежечку довкола,
Замісць мали постелити
Рушник до престола...

З а с л о н а.

НЕОБХІДНЕ ДЛЯ ДІТОЧИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ.

Добре Діти. Сценічний образ на три дії. Ціна ..	.15
Марусина ялинка, різдвяна песка для дітей	.15
У школі, одноактівка для дітей	.10
Подруги, одноактівка для дітей	.10
Рождествоенська Ніч. Сценічна картина на 2 дії для українських дітей в Канаді і Америці	.40
Вифлеємський вертеп, сценічний образ на Різдво	.10
Вертеп, песа для дітей під час різдвяних свят ...	.5

КНИЖКИ І ЧИТАНКИ ДЛЯ РІДНИХ ШКОЛ.

Молодий Вік. Збірка оповідань і віршів для української молоді. Ціна	.40
Збірка оповідань для української молоді. Ціна	.40
Оба томики разом за	.75
Подорож Гулівера до Краю Великанів. — Ціна	.20
Подорож Гулівера до Краю Ліліпутів, тобто до краю маленьких людей. Ціна	.20
Короткий огляд українського письменства. — Остапа Макарушки від XI до XVIII. стол. для ужитку молодіжі	.25
Ілюстроване українське письменство в житеписах. Др. М. Пачовського	.35
Оповідання для дітей	.25

БУКВАРІ І ЧИТАНКИ.

Перша книжечка. Український повітковий буквар М. Матвійчука	.40
Третя читанка — М. Матвійчука	.60
Четверта читанка — М. Матвійчука	.75
Буквар Рідна Школа	.25
Книжечка ІІ. — Матвійчука	.45
Буквар — Крушельницького	.50
Читанка ІІ. — Крушельницького	.60
Читанка ІІІ. — Крушельницького	.75
Читанка V. — Крушельницького	1.25

Замовлення слати до видавництва:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626,

WINNIPEG, MAN.

„Український Голос“

широ народний, поступовий часопис в Канаді.
Виходить що тижня „не для зиску одиниць, а
для загального добра“.

Виходить від 1910 року.

Річна передплата в Канаді	\$2.50
Річна передплата до Злучених Держав	\$3.00
Річна передплата до інших країв	\$3.50

**ЧИТАЙТЕ ЙОГО І ШІРІТЬ ПРИЄДНУВАННЯМ
НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ.**

Друкарня „Українського Голосу“ виконує всякі
друкарські роботи по приступній ціні.

**ОГОЛОШЕННЯ В „УКРАЇНСЬКІМ ГОЛОСІ“
ПРИНОСТЬ РЕЗУЛЬТАТ.**

За дрібні оголошення (пошукування і н.), пла-
титься \$1.00 за поміщення оден раз, \$1.75 за два
рази, \$2.25 за три рази.

**КНИГАРНЯ „УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ“ МАЄ
НА СКЛАДІ ВСЯКІ УКРАЇНСЬКІ КНИЖКИ.**

Пишіть по безплатний каталог.

Редакція, Адміністрація і Друкарня
міститься під:
210-214 Dufferin Avenue

Почтова адреса:

**UKRAINIAN VOICE
P. O. BOX 3626, WINNIPEG, MAN.**